

Antalóczi Lajos

**Az egri Főegyházmegyei Könyvtár története
1793-1989**

TARTALOM

Az egri Főegyházmegyei Könyvtár alapításának előzményei

A könyvtárterem és a kápolna

A könyvtár állománya és története

1. Az Eszterházy-féle gyűjtemény
2. Könyvtárunk sorsa a 19. században
3. Könyvtárunk történetének áttekintése 1900-1983-ig
4. Az utolsó évek

Ízelítő könyvtárunk kincseiből

Válogatás nyomtatványaink közül

Könyvtárosok

Az ősember barlangrajzaitól évtizedek hosszú láncolata vezet a számítógépig. Az ember fejlődésének során szinte minden anyagot felhasznált - az utókor nagy szerencséjére - ábrázolatainak, majd a kialakuló, a fejlődő, a gondolatokat hordozó írásainak rögzítésére. A fém, a kő, a fa, a csont, a kerámia, az agyag, a pergamen, a textil, a selyem, a papirusz, a papír stb. egyaránt eszközül szolgált az írásra. A fennmaradt relikviákról pedig jól nyomon követhető a kép-, a fogalom-, a szó-, a szótag- és a betűírás kialakulása és fejlődése. Ezek az emlékek azonban nemegyszer igen komoly, sőt hősies feladat elé állították a megfejtéssel birkózó tudósokat. A múltat fürkésző elme viszont - ha sok fáradtság árán is -, a legtöbb írást olvasni tudja, s feltárulhatott előtte a régi idők rendkívül színes világa.

Az évezredek múlásával természetesen nem csupán az írás, de annak hordozója is tökéletesedett. A pergamen, majd a papír elterjedésével egyre nagyobb lehetőség nyílt az emberi tudás megörökítésére és tartós megőrzésére. Az összefűzött lapok révén megjelenik először a kéziratos, majd Gutenberg csodálatos találmányával a nyomtatott könyv, ill. ezek gyűjteménye, a könyvtár.

Honfoglaló őseink ismerték az írást, de a könyvet magyar földön a hittérítő papok honosították meg. Így tehát hazánk művelődésében a 10. század végétől szerepet játszott a könyv, a 11. században pedig már létrejöttek az első, könyvtárnak minősíthető könyvgyűjtemények a bencés kolostorokban. A 11. század második feléből kolostori könyvleltárak is fennmaradtak, amelyek közül legjelentősebb a pannonhalmi 1093 tájáról.

A kolostori könyvtárak mellett az idők során egymás után alakultak a különböző könyvgyűjtemények. Egyházi és világi méltóságok, székesegyházak, káptalanok, plébániák stb. hoztak létre nemegyszer rendkívül gazdag és értékes könyvtárakat. Az 1401 és 1526 közötti 125 évet a magyarországi könyvkultúra fénykorának is nevezzük. A lendületes fejlődést azonban a magyar sors szomorú eseményei nem csupán megállították 1526 után, de a könyvállomány rendkívül súlyos pusztulását is okozták.

A szatmári béke megkötése (1711) történelmünkben - s ennek révén könyvkultúránkban is - nagy változások nyitánya lehetett. Az újjáépítés, majd a felvilágosodás idején - alig kilencven év alatt - oktatási intézmények egész sora épült fel. Emelkedett az általános műveltség szintje, s egyre nagyobb igény mutatkozott a könyv iránt. A 18. században diákjaink csak Nagyszombatban, vagy esetleg külföldön szerezhettek egyetemi végzettséget, de a kultúra felelősei próbálkoztak magyar egyetemek alapításával is.

A könyv iránti szükséglet az oktatás, az egyház, az iskolákból kikerülő fiatalság életében napról napra növekedett. A század folyamán tudatos és módszeres kultúrpolitika eredményeként tartalmas és nagy példányszámú könyvtárak jöttek létre szerte az országban. Bár ezekben még igen sok a külföldről beszerzett idegen nyelvű kiadvány (a magyar nyomdászat a 18. században még korántsem tudta kielégíteni az igényeket), az oktatási intézmények legtöbbször a mecénás főpapok jóvoltából) szívesen hoztak nemegyszer rendkívül nagy áldozatokat egy-egy könyvtári állomány összegyűjtése érdekében. A főpapi és főúri könyvtárak mellett színre léptek a szak- és kölcsönkönyvtárak is. Nagy lépés volt a 18. és 19. század fordulóján a találmányok bevezetése a nyomdászatba (különösen a gőzgép alkalmazása és a papírgyártás modernizálása), mert olcsóbbá tették a könyvet, s ennek következtében az emberek kezében lassan természetessé válhatott a nyomtatott betű.

A 18. század elején a török hódoltság végvárában, Egerben is lendületes fejlődésnek indulhatott a kulturális élet. Országos jelentőségű eredményeket sikerült elkönyvelnie különösen az oktatás terén. A század püspökei (valamennyien Rómában végzett, magasan képzett

főpásztorok) következetes és céltudatos erőfeszítéssel az oktatás valóságos fellegvárává építették a püspöki székvárost. Eme törekvés egyik gyönyörű eredményeként nyitotta meg kapuit 1793. december 28-án az Egri Főegyházmegyei Könyvtár.

Könyvtárunk a főpapi könyvtárak sorába tartozik. Gazdagsága méltó az európai hírnévre. Ismeretes, hogy Eger Szent István korától püspöki székhely. A püspöki városokban pedig papképzés folyt, ezért érthető, hogy valamennyi főpásztor a könyvek beszerzésére is komoly gondot fordított. A könyvgyűjteményekhez szinte minden esetben egyéb gyűjtemény - így érem- és régiséggyűjtemény, képtár stb. - is tartozott. A kiállított tárgyak, így a könyvek is ünnepélyes, reprezentatív környezetben várták az érdeklődőket. Ezek a gyűjtemények azonban legtöbbször a püspökök közvetlen környezetét szolgálták. Azokat, akik segíteni tudták a főpásztor munkáját, így pl. a teológiai tanárokat, a káptalan tagjait stb. A barokk utolsó évtizedekben példamutató kezdeményezések révén létrejöttek az első főpapi nyilvános könyvtárak, s ezek már a diákságot, a helyi értelmiséget is szolgálni akarták.

Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár rangos helyet foglal el hazánk katolikus könyvtárai között. Százharmincezres összállományával, gazdag kéziratrával stb. - pusztán a kötetszámot tekintve - mindjárt a pannonhalmi és az esztergomi után következik. Egy könyvtár értékét természetesen nem csupán a benne őrzött kötetek száma határozza meg, hanem azoknak tartalmi értéke is. Nos, bibliotékánk ebből a szempontból is felveszi a versenyt a többi könyvtárral. Nemcsak tekintélyes mennyiségű nyomtatott anyaggal rendelkezik, hanem jelentős kódex-, helytörténeti és újabbkori kéziratanyaga is van.

Könyvtárunk külső megjelenésében is lenyűgöző. Egyes szakemberek az Egri Főegyházmegyei Könyvtár termét az ország legszebb barokk könyvtárának tartják. Ha ezt nehéz is egyértelműen eldönteni, annyi bizonyos, hogy évente 60-80 ezer turista csodálja meg bibliotékánkat, s valamennyien szívesen emlékeznek vissza az itt szerzett élményekre.

Az egri Főegyházmegyei Könyvtár alapításának előzményei

A hazánk kulturális életében rangos szerepet játszó Eger csak a 15. század második felében lépett a polgárosodás útjára, de a biztató jelek ellenére sem tudott kiemelkedő eredményt felmutatni. Az 1552-es török ostrom, majd a vár 1596-os eleste az addigi eredményeket tönkretette, sőt közel egy évszázadig a további fejlődésnek is útját állta. A város társadalmi, gazdasági és kulturális élete csak a 91 éves török uralom után (1687) szerveződhetett újjá, s indulhatott dinamikus fejlődésnek. Ez a fejlődés különösen kulturális téren bizonyult jelentősnek. A 18. század végére kialakult Eger és a hozzá tartozó egyházmegye iskolarendszere, amelynek köszönhetően városunk véglegesen helyet foglalt az iskolavárosok körében. Az alap-, közép- és felsőoktatáshoz szükséges objektumok létrehozása és Eger város barokká építése Telekesy István (1633-1715), gróf Erdődy Gábor (1684-1744), gróf Barkóczy Ferenc (1710-1765) és gróf Eszterházy Károly (1725-1799) egri püspökök múlhatatlan érdeme. A 18. század végén már működött népiskola a városban. Ekkor indul meg a jezsuiták jóvoltából a középfokú oktatás, majd a Telekesy-féle papnevelő intézet révén - ugyancsak a jezsuiták vezetésével - 1705-ben a felsőfokú képzés. Foglár György (1670-1754) egri kanonok pedig 1740-ben megalapította a jogi iskolát.

Barkóczy Ferenc püspök 1754-ben létrehozta a Püspöki Nyomdát. Különös buzgalommal dolgozott Eger várossá fejlesztésén, hatékonyan támogatta az irodalmat és művelőit, gondoskodott az egri kórház továbbfejlesztéséről, s ugyanakkor máig is kiható iskolareformot vezetett be püspöki székhelyén. „Eger oktatási és kulturális intézményei a Barkóczy irányítása alatti időben gyorsabb ütemben fejlődtek, mint addig bármikor.” A hatalmas tudású, és rendkívül széles látókörű főpap a bécsi szeminárium 1752-53. évi reformja hatására már 1754-ben átalakította az egri papképzést. A Telekesy-féle papnevelő intézetet kivette a jezsuiták kezéből. „1754. április 20-án megszervezte a 12. kanonokságot, s augusztus 18-án római kollégiumi társát, Ambrosovszky Mihály prépostkanonokot és szabolcsi főesperest nevezte ki első egri teológus-kanonoknak. Ezenkívül három tanárt is állított az egri szemináriumba: egyet-egyét a kánonjog, a szentírás és a teológia oktatására, úgy azonban, hogy az utóbbi tanítására a teológus-kanonokot is kötelezte.” Barkóczy püspök 1754. november 5-én mondott tanévnyitó beszédében beszámolt a változásokról, sőt, azt is bejelentette, hogy szándékában áll a teológia és jog mellett a bölcsészeti kurzus bevezetése, „és az így kialakított püspöki iskolát a nyilvános egyetem ('publica universitas') rangjára” kívánja emelni. A bécsi császári udvar iránt lojális Barkóczynak ekkor még jó esélyei lettek volna a háromfakultásos (jog, teológia, bölcsészet) egri egyetem működési engedélyét megszerezni. Előbb azonban megfelelő épületről kellett gondoskodnia.

Az egri Universitas megtervezését Barkóczy püspök 1761-ben a bécsi származású Josef Gerl (1734-1798) építészre bízta. Gerl elkészítette a terveket, de Barkóczynak már nem jutott ideje a kivitelezésre, mert Mária Terézia 1761. július 13-án esztergomi primásnak nevezte ki, amihez a pápai megerősítés egy hónappal később meg is érkezett. Gróf Barkóczy Ferencet az egri püspöki székben az ugyancsak európai műveltségű váci püspök, gróf Eszterházy Károly követte. (A kinevező okirat kelte: 1761. október 10.)

Eszterházy ekkor még csak 36 éves volt. Egyénisége sok mindenben különbözött Barkóczyétól. Barkóczy püspök kedvelte a barokk pompát, a fényt, a külsőségeket, s a császári udvarral szemben feltűnő hűségéről tett tanúságot. Eszterházyra ugyanakkor az aszketikus szigor, a papi fegyelem megalkuvás nélküli betartása és megkövetelése, valamint a Rómához való feltétlen kötődés volt jellemző. Tudatosan részt vállalt a mindennapi lelkipásztori munkából is. Ami

közös volt a két főpapban, az a szellemi nagyság. Mindketten a nagyszombati jezsuita egyetem hallgatói, majd a római Collegium Germanico-Hungaricum tagjai voltak, mindketten doktorátust szereztek, és több idegen nyelvet beszéltek, s kettejük munkája évszázadokra meghatározta Eger város és az Egri Főegyházmegye egyházi és kulturális életét. Barkóczy és Eszterházy kölcsönösen elismerték egymás nagyságát, de ha joghatóságról, vagy elvi kérdésekről volt szó, vállalták inkább az összeütközést, mintsem az egymás előtti fejhajtást. Eszterházy Károly mint egri püspök helyzeti hátrányban volt ugyan a primás Barkóczy Ferencsel szemben, de ez nem zavarta őt elgondolásaink megvalósításában. Eszterházy, ha jónak látta, felülbírálta elődje szándékait, ha kellett, ellene mondott a primásnak, sőt mi több, Bécs elgondolásaival sem azonosította magát. Keményen politizált, de ez a keménység mindig jó szándékból, a jó ügy védelmezéséből fakadt. Az ütközőpontok Barkóczy és Eszterházy között soha nem váltak ellenségeskedéssé, de hatással voltak az egri egyetemi gondolat sorsára és minden bizonnyal Eszterházy további karrierjére is.

Eszterházy Károly 1762. június 29-én foglalta el Egerben püspöki székét, hogy áldásosan betöltse azt haláláig, 1799. március 15-ig. Eszterházy örömmel vette át elődjének az egyetem alapítására vonatkozó gondolatát, sőt, J. Gerl építésznek egy nagyobb méretű, egyemeletes épület megtervezésére adott megbízatást. A részletes tervrajz - szemben az első változattal - már csillagásztoronynak és a könyvtárnak is helyet biztosított az épületben. A bécsi építész 1763 márciusára elkészült az új feladattal, s az alapozási munkálatok még e hónap folyamán megkezdődtek. Időközben viszont a mai Kossuth L. u. 8. szám alatt működő Foglár-féle jogi iskola életveszélyessé vált, s ezért a jog oktatását évekre le kellett állítani, sőt, a papnevelő intézet is férőhelygondokkal küzdött. Végül e gondokon segítendő, az Universitas épületének még egy emelettel történő bővítését határozták el. Az objektum a rajzasztalon így már erősen hasonlított mai formájához. Eszterházy püspök praktikus megfontolásokból ismételen módosítást kért a tervezőtől, amit J. Gerl újra és újra nehezményezett, mondván, hogy azt egyszer már jóváhagyták. Az így kialakult személyes ellentét miatt Eszterházy menesztette a bécsi mestert. Igaz, a püspöknek gondjai származtak ebből, de végül is - miután kártalanította Gerl építész - az Universitas épületének kivitelezésével 1764 márciusában Fellner Jakabot (1722-1780) bízta meg. A nagy főpap az építkezés során most már szabadon megvalósíthatta praktikus elgondolásait, mert az új építész - aki egyébként mindenben felhasználta Gerl átengedett rajzait - készséggel engedelmeskedett Eszterházy akarátának. Az 1762. november 12-én megkezdett tereprendezési munkálatokat követően húsz évig tartó példátlan erőfeszítések árán az egri Líceum 1782-re építészetileg elnyerte végleges formáját.

Eszterházy Károly a magyar építészettörténetben szinte páratlan szeretetet és gondoskodást tanúsított az épülő Univerzitással szemben. Aprólékos figyelemmel kísérte az építkezés minden mozzanatát. Maga fedezte az anyag költségeit, ha jónak látta, változtatott az eredeti terveken, egyedül döntött nemcsak a belső kiképzésben, de az Universitas felszerelésének beszerzését és az iskolaépület freskóinak elkészítését is személyesen ellenőrizte. Az egri Líceum monumentalitása, művészi kvalitása, milliók által megcsodált értékei, egyszerűen az Universitas minden porcikája nem csupán Eszterházy zsenialitását tükrözi, de arról is élő képet nyújt, hogy milyenek képzeltek el a 18. század második felében egy méltóan megépített és felszerelt négyfakultásos egyetemet.

Barkóczy Ferenc - mint említettük - a nagyszombati Pázmány-féle egyetemhez hasonlóan, Egerben is háromfakultásos Univerzitásra gondolt. Eszterházy azonban jelentősen továbbfejlesztette elődje gondolatát és merészen elhatározta: Egerben felépíti Magyarország első négyfakultásos egyetemét. Az építkezésen túl ehhez két dolgot kellett még megoldania: megszervezni székvárosában az orvosképzést és megszerezni Bécsből az egyetem működési engedélyét. Eszterházy még 1763 végén az osztrák fővárosba utazott, hogy Mária Teréziának

bemutassa az épület tervrajzait, s kieszközölje az uralkodónótól az erre szóló állami elismerést. A főpap elsősorban azzal érvelt, hogy „Egert azért szeretné a Dunán-inneni országrész felső-oktatásának központjává fejleszteni, mert jelenleg csupán a nyugat-magyarországi tanulmányi képes nehézség nélkül a nagyszombati, bécsi, vagy gráci egyetemet látogatni.” Eszterházy magára vállalta az egyetem kiadásainak fedezését is. Az egri püspök bizakodó volt. Remélte, ha közvetlenül tárja a császárnő elé ezt a súlyos kérdést, nem lehet akadálya az engedély kiadásának.

Eszterházy bécsi utazására rendkívül rossz lélektani pillanatban került sor. Az egri püspök ugyanis 1762 közepén és 1763 nyarán más természetű ügyből kifolyólag kemény szóváltásba került Barkóczy Ferenc esztergomi primással, aki egyben a hazai tanügy legfőbb felügyelői tisztségét is betöltötte. Barkóczy előbb jelentéstételre utasította Eszterházyt az egyházmegyében megszervezett egyetemi és gimnáziumi tantervvel kapcsolatosan, később pedig - Mária Terézia külön intenciójára - a primás új zsolozsmarendet akart bevezetni Egerben is. Eszterházy Károly mindkét esetben kereken megtagadta az igenlő választ. A tanüggyel összefüggő jelentéstétel sértette Eszterházyt, mert ilyesmire nem volt még precedens Magyarországon. A zsolozsmarend kérdésében pedig feltehetően Rómát tartotta illetékesnek döntéshozatalra. Az októberi látogatás után Mária Terézia véleményezésre Barkóczyhoz továbbította Eszterházy felterjesztését. A primás diplomatikusan, de keményen vágott vissza az egri püspöknek: helyesnek tartja az iskola felépítését, de az egyetemi privilégium megadását nem javasolja, mert Egerben nemkívánatos események valósulhatnak meg.

Mindez 1763 végén történt, amikor az építési munkálatok éppen hogy elkezdődtek. Mária Terézia nem hagyta jóvá az egyetem létrehozását, de jellemző Eszterházy optimizmusára, hogy az egri püspök semmit sem változtat eredeti elgondolásán. Töretlen buzgalommal folytatta az Universitas építését, és alapot biztosítandó a negyedik fakultás bevezetéséhez, 1769 végén Magyarországon elsőnek megszervezte Egerben az orvosképzést. Az ügy országos jelentőségű volt. Egerben ekkor már nagy kórház működött, amelynek vezetését még Barkóczy Ferenc bízta az 1758-ban Nagyváradról Egerbe hívtatott Markhót Ferenc doktorra. A bolognai végzettségű Markhót maga is biztatja Eszterházyt a nagyszerű lépés kivitelezésére. Mivel az egészségügy Egerben intézményesen képviselve volt - szemben Nagyszombattal - teljesen megalapozottnak tűnik Eszterházy reménykedése. Sajnos, Mária Terézia döntései egyre több gáncsot vetettek az egri püspöknek. Az uralkodónő ugyanis még ugyanabban az évben (1769. november 7-én) kivette a nagyszombati egyetemet a jezsuiták kezéből, királyi egyetemmé nyilvánította azt, és elrendelte a negyedik fakultás, tehát az orvosi kar létrehozását. A lépést nyilvánvalóan elhibázottnak kell tekinteni, hiszen Nagyszombatban még kórház sem volt. Az egri orvosképzés ügyét nehezítették ugyan anyagi gondok, de a végső csapást nem ez, hanem a császárnő újabb intézkedése adta: az első magyar orvosi iskolától 1772-ben megtagadta a doktori fokozat kiadásának jogát. Ezzel az egri orvosi képzés ügye véglegesen lekerült a napirendről. Eszterházy ekkor már feltehetően sejtette, hogy Egerből nem lesz egyetemi város.

Az egri püspök ennek ellenére folytatta az építkezést. Remélte, hátha az idő mégis meghozza a kedvező megoldást. Eszterházyra azonban újabb keserű pohár kiürítése várt: Mária Terézia 1777-ben a nagyszombati egyetemet átköltöztette Budára, s kiadta a Ratio Educationist. Ennek 14. paragrafusában kimondja: Magyarországon csak egyetlen egyetem működhet, mégpedig a budai. Ráadásul az irat 60. paragrafusában rangsorolja is a főiskolákat, s így az egri Universitas a harmadik helyre, a líceumok közé került. A főpap, akinek nagyon fájhatott a döntés, még most sem tört meg, de ettől kezdve - éppen az említett dokumentum értelmében - csupán líceumnak nevezte az épületet, amelyet ma is ezen a néven ismernek világszerte. Eszterházy Károly azonban továbbra is egyetemhez méltó intézetet épített. Ennek megfelelően

szerezte azt fel, s amint látni fogjuk, egyetemi könyvtárhoz gyűjtötte, vásárolta Európa-szerte a könyveket.

Ha az egi egyetem évtizedekig húzódó kérdését be is árnyékolják a személyes problémák, a végső elutasítást mégis a felvilágosult abszolutista kultúrpolitika rovására kell írunk. Az irányzat követői elsősorban a felvilágosodás eszméinek elterjesztése végett az általános műveltséget kívánták növelni, tehát bővítették az elemi iskolák számát. A felvilágosult abszolutizmus másik alapvető törekvése pedig a felsőoktatás állami kézbe vétele és irányítása volt. Így az állami vezetés nemcsak beleszólhatott az oktatásba, de a fennhatósága alá vont intézetekben jobban szemmel tudta kísérni a hallgatók lojalitását. Jellemző, hogy a kultúrpolitika szellemében ötre csökkentették a monarchia területén működő egyetemek számát.

Az egi egyetem ügye sajnos, elkésett. A nagyszerű gondolat torzó maradt. Amikor az uralkodónő többszörösen is nemet mondott Eszterháznak, valójában kultúrpolitikáját kívánta védelmezni. Nem illett koncepciójába a püspök elképzelése, miszerint Egerből olyan kulturális centrum válna - mégpedig a legjelentősebb az országban -, amely diplomákat, tudományos fokozatokat osztogat, de nem az uralkodó felügyelete és irányítása alatt. Feltehetően attól tartott, hogy az Egerből kulcspozícióba kerülő diplomások által valóban „nemkívánatos események” valósulhatnak meg.

Eszterházy még egy kísérletet tett álmának megvalósítására. Amikor II. József császár 1784. október 18-án Egerben járt, arra kérte az uralkodót, ha már itt áll ez a pompás épület, legalább ideiglenesen költöztesse Egerbe a helyhiánnyal küszködő budai egyetemet. Sajnos, erről sem lehetett szó.

Így tehát Egerből nem lett egyetemi város. A patinás Líceum története során különböző iskola-típusoknak és gyűjteményeknek adott helyet. Működött benne a teológián kívül rajziskola, 1852-től tanítóképző (itt végzett Gárdonyi Géza is: 1878-1881), jogakadémia, egyházi nyomda stb. 1949-től - az államosítás után - Debrecenből ideköltözött a tanárképző főiskola, s minden más oktatás megszűnt az épületben. A tanárképző főiskola 1969 óta Ho Si Minh nevét viseli. (Az egi Líceum névváltoztatása most van folyamatban. A szavazók nagy többsége Eszterházy Károlyra adta le voksát.)

A könyvtárterem és a kápolna

Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár 1959 óta két nagy teremmel rendelkezik: az eredetileg is könyvtárnak berendezett, igen látványos barokk könyvtárterem és a ma már ugyancsak könyvtárként funkcionáló intézeti kápolna. A korabeli gyakorlat szerint a kéziratos köteteket a nyomtatott állománnyal együtt kezelték és tárolták. Ügyelve gyűjteményünk egységére, a kéziratokat természetesen eredeti őrzési helyükön hagytuk a most tárgyalásra kerülő könyvtárterem és kápolna polcain.

A későbarokk copfstílus jegyeivel ékesített egri Líceum első emeletén három reprezentatív, méreteiben és művészi hatásában egyaránt elegáns és lenyűgöző termet találunk. A három egyforma helyiség a második emeletbe nyúlik. Az épület északi oldalát a kápolna uralja, a nyugati fronton találjuk a nagyszerű dísztermet, melynek freskóját Franz Sigríst (1727-1803) bécsi művész festette, az épület déli szárnyán pedig a híres könyvtárterem helyezkedik el. Jellegzetesen az épület keleti oldalán emelkedik 53 méter magasságba a vaskos csillagásztorony.

Mint említettük, a könyvtár a hatalmas épület déli vonalának uralkodó helyisége. A 19×11×15 méteres terem 10 ablakon keresztül kapja a természetes megvilágítást. Amikor a látogató belép, lenyűgöző látvány fogadja. A méretek, az arányok, a stílusok és színek harmóniája ünnepélyes hangulatot teremt, s ugyanakkor valamilyen láthatatlan erő az emberi tekintetet szinte húzza felfelé, ahol megnyugodhat a bécsi születésű Kracker János Lukács 1778-ban festett, teljes mennyezetet betöltő, döbbenetesen szép freskóján.

Kracker János Lukács (1717-1779) neves szobrászcsaládból származott, 1738-tól 1749-ig a bécsi Képzőművészeti Akadémia növendéke volt. Az ötvenes éveikben Cseh- és Morvaországban dolgozott. A kitűnő művészt 1760-ban Prágába hívják, de alig kétévi tartózkodás után - engedve Sauberer prépost invitálásának - Jászóra került. Ezt követően szinte megszakítás nélkül haláláig Magyarországon alkotott. Kracker 1764. szeptember 15-én levélben felajánlotta szolgálatait Eszterházy Károly püspöknek. A főpap felismerte a művész nagyságát és elfogadta az ajánlatot, s ettől kezdve haláláig megrendelője volt a mesternek.

Az egri Líceum az 1770-es évek végére nagyjából készen állott és el lehetett kezdeni belső kifestését. Eszterházy természetesen Krackert bízta meg a nagy feladattal. Eredeti elgondolása szerint a könyvtárterem és a díszterem freskóit akarta megrendelni a mestertől, de sajnos, a művész ecsetje - betegeskedése és 1779. december 1-jén bekövetkezett halála miatt - csak a könyvtárterem mennyezetét díszíthette.

Eszterházy Károly és Kracker János Lukács között már 1777-ben levelezés folyt a bibliotéka mennyezetének kifestéséről. Kracker vázlatot küldött, s mivel ez nem nyerte meg a főpap tetszését, segítséget, leírást, útmutatást stb. kért a freskó témájáról, az 1545-1563-ig tartó tridenti egyetemes zsinatról. A művész megfogadta Eszterházy tanácsát és Bécsbe utazott. Itt nemcsak ruhanulmányokat végzett, de hozzájuthatott valamilyen metszethez, ami alapjául szolgálhatott az újabb vázlatnak. Metszet felhasználása nem bizonyított, de a freskó képalkotása és szerkezete miatt az irodalom feltételezi.

A tridenti zsinat az egyház máig egyik legnagyobb jelentőségű tanácskozása volt, amelyen a római katolikus egyház tisztázta dogmatikai helyzetét a század elején nagy erővel megindult reformációval szemben, egyházfegyelmi határozatokat hozott és a teljes megújulást tűzte ki célul. A csaknem két évtizedig húzódó zsinat egyetemes újjászületést eredményezett nem csupán a teológiai tudomány fejlődésében, de a keresztényi élet terén is. Eme újjászületés

legkiemelkedőbb főpapja a világegyházban Borromei Szent Károly (1538-1584) milánói érsek, Magyarországon az esztergomi prímás Pázmány Péter (1570-1637), az egri egyházmegyében pedig Eszterházy Károly volt. A milánói szent élete és munkássága mintául szolgált az egyház főpapjainak - így Eszterházy Károly is -, hogyan lehetséges tudományos felkészültséggel és mély lelkiélettel a restaurációs törekvések apostolává lenni. Sok főpap követte is Borromei Szent Károly példáját. Őket nevezte el az irodalom Borromei-típusú főpapoknak. Eszterházy is közéjük tartozott. Szellemi felkészültsége egyértelmű. Az egri főpap azonban nemcsak tudós volt, hanem ízig-vérig lelkipásztor is. Korának barokk szelleme talán érthetővé tette volna, de mégsem tartózkodott a szó teljes értelmében vett mindennapos lelkipásztori munkától. Jellemző módon Eszterházy egri püspökségének kezdetén az egyházmegyében 258 plébánián 286 pap végzett pasztorációs tevékenységet, halálakor pedig már 542 lelkipásztor dolgozott a püspökség területén.

Kracker a líceumi könyvtárterem mennyezeti freskóján 1778 tavaszán kezdett dolgozni vejével és segédjével, Zach Józseffel, s az év folyamán be is fejezték a nagyszerű munkát. A laikus szemlélő számára lenyűgöző a bibliotéka mennyezete, sőt mi több, még Franz Anton Maulbertsch (1724-1796) is összecsapta kezét a látvány hatására, és kijelentette: ő ennyit nem tud. A művészettörténész szerint azonban „nem annyira művészi, mint inkább tényszerű” az előadás, s a már említett metszet miatt a 132 egyházi és világi résztvevőt nem eleveníti meg, csupán felsorolja. Ez a megoldás elüt Kracker stílusától és a barokk felfogásától. Ugyanígy szokatlan a Zach által festett háttér, a neogótikus-romantikus zárt architektúra is. A hatalmas freskó technikai megoldás tekintetében tiszteletre méltó bravúr, „de hiányzik belőle a lélek és érzés.”

Az egyházi és világi méltóságok hierarchikus rendben és korhű ruhákban vannak ábrázolva. A bejárati ajtó felett Salmeron jezsuita szerzetest és hittudóst látjuk szónokolni. De miért éppen jezsuita szerzetes áll a középpontban? A kérdés azért is indokolt, mert a tridenti zsinat kezdetekor a rend még csak 5 éves volt. Loyolai Szent Ignác (1491-1556) rendszabályait III. Pál pápa csupán 1540. szeptember 27-én erősítette meg, vagyis a Jézus-társaság ekkor alakult mindössze hét taggal. A jezsuita rend nagyon dinamikusan fejlődött ugyan, de a zsinat folyamán még roppant fiatal, nem volt történelmi múltja, érdeme. Működése reményt keltő, lelki és szellemi dinamizmusa pedig nagyon biztató volt, de tartós eredményekről még nem beszélhetett. Ha ott is voltak a zsinaton, ez önmagában nem elég a művészi megfogalmazásra. Mi tehát a magyarázat? Véleményünk szerint két válasz lehetséges a korábban felvetett kérdésre: egyrészt Eszterházy Nagyszombatban jezsuita növendék volt. Bizonyára életre szólóan megszerette és haláláig nagyra értékelte a jezsuiták tudományos felkészültségét, mély lelkiességét és a lelkipásztorokodásban végzett mindig nagyszerű munkáját, annak ellenére, hogy elhatárolta magát a molinista - a szabad akaratot előterbe állító teológiai - irányzattól. A jezsuiták energikusan vettek részt a hitvitákban, és a szerzetesrendek között leghatékonyabban a jezsuita rend képviselte világszerte a tridenti eszmét. A magunk részéről a Jézus-társaság eme jellemző tulajdonságaiban és érdemeiben látjuk a második okot, amiért Kracker - feltehetően Eszterházy utasítására - a freskó középpontjában egy jezsuita szerzetesre irányítja a szemlélők figyelmét.

A szónokló hittudós emelvénye előtt két könyv, a Szentírás és Aquinói Szent Tamás Summa Theologica-ja látható. A zsinati atyák asztalán ugyanis ez a két írás feküdt. A tanácskozás irányát és szellemét a Biblia és Szent Tamás Summája határozta meg. Az emelvény előtt a német-római császár díszruhás követe, Vegil de Quisiones márki foglal helyet, az asztalnál ülő személyiség pedig a zsinat titkára. Salmerontól balra a felső sorban négy bíboros ül. A pápa megbízásából ők elnököltek a zsinaton, alattuk pedig a nagyhatalmak egyházi követei sorakoznak, köztük I. Ferdinánd magyar király követe, Draskovics György pécsi püspök is. A szószéktől jobbra, az alsó sorban a nagyhatalmak világi küldöttei, felettük pedig érsekek és

püspökök, majd a szerzetesrendek vezetői láthatók. A megfestett személyek hosszú sora teljesen körül öleli a freskó alsó szegélyét, de ezt a sort a mennyezet négy sarkában négy jelenet töri meg, s az egész konstrukciót - mint egy hatalmas kupola - lezárja a Zach József nevéhez fűződő neogót-romantikus háttér.

Az említett négy jelenet mindegyike vagy teológiai, vagy egyházfegyelmi kapcsolatban van a tridenti zsinattal. A szónok emelvényétől jobbra papszentelést látunk, balra pedig a Szent Szűz és a szentek tisztelete jut kifejezésre. A gyermekét tartó szűz képe fölött üveg koporsóban egy szent nyugszik, kezében az üdvözültek jelével, a pálmaággal. Az Istenanya előtt egy koldus térdelve imádkozik, a mögötte álló lándzsás férfi pedig a művész, Kracker János Lukács alakja. A kompozíciótól balra a betegek szentségének kiszolgáltatása történik. E három kép mondani-
valója teológiai tartalmú, a negyedik jelenet pedig a tridenti zsinat által létrehozott cenzúra-
hivatalnak állít emléket. Az egyházi könyvcenzúra feladata volt megállapítani, hogy a megjelent
kiadványok közül melyik tartalmazott hitellenes tanítást. Ezeket a könyveket indexre tették, s
az egyház ezek olvasását a katolikus hívek számára külön engedélyhez kötötte. (Ezt a
rendelkezést a II. vatikáni zsinat visszavonta.) Eme utolsó kép (a háttérben Luther és Zwingli
alakja tűnik fel) művészi megfogalmazása rendkívül érdekes. A bizottság által a hitre nézve
ártalmasnak tartott könyvek oldalt a földre vannak szórva, s ezeket a mennyezeten át betörő
villám - jelképezve Isten ítéletét - elpusztítja. Apró kígyók bújnak elő ezekből a művekből. A
Biblia a sátán megtestesítőjét látja a kígyóban, amely veszélyes az emberre. A hitellenes
könyvek szellemi kígyói a lélek halálát, vagyis kárhozatát okozhatják, ezért veszedelmesek. Az
ábrázolás ezt kívánja hangsúlyozni.

A Líceum a 18. század második felében uralkodó - a barokk kort lezáró - copfstílusban épült, s
ennek stílusjegyeit minden porcikájában magán viseli. Ezért meglepő kissé a történelmi
csalafintaság, vagyis a tridenti zsinatot ábrázoló festmény háttérét képező templombelső
neogót-romantikus kiképzése, mert a tridenti Santa Maria Maggiore templom, ahol a zsinat
ülései zajlottak, reneszánsz architektúrájú. A művészi megoldást bizonyára a csodálatot kiváltó
perspektivikus hatás lehetősége indokolta. A szemlélő számára valóban megkapó a freskó egésze,
amely valóságos kupolának látszik, pedig a mennyezet alig egy méterrel tér el a vízszintestől.

Az állványzat, a könyvtárterem másik gyönyörű ékessége a belső falfelület egészét beborítja. A
monumentális faszervezetet jól tagolja a közepén körbefutó karzat. Az európai tekintetben is
híres bútortervezője Fellner Jakab, a művészi kivitelezés pedig Lotter Tamás egri asztalos
névéhez fűződik (1778 és 1780 között). Az eredeti színében meghagyott, felvidéki tölgyből
készült faszervezet külön érdekessége, hogy semmilyen fémeket nem használtak elemeinek rögzí-
téséhez. A terem padozatától számítva 6,95 m magasságban fut körbe a 95 cm széles és
ugyanilyen magas karzat, amelyre a helyiség két északi sarkában egy-egy kőből faragott 40
lépcsőfokból álló rejtett csigalépcső vezet fel. A könyvtárhoz tartozó - a terem keleti és
nyugati oldalából nyíló - két kisebb szobában is mennyezetig érő könyvállvány-szerkezetet
találunk, amely szintén Lotter műve. A barokk könyvtárterem földszintjén 16, a galériában
pedig 19 hatalmas rekesz áll a gyűjtemény rendelkezésére.

Az épület stílusát mindenben követő asztalosmunkát 24 aranyozott relief-mellkép díszíti.
(Halblechner Vencel egri szobrász művei.)

Ha a főbejáratától jobbra haladunk, a földszinten a következő személyek portréja sorakozik:
Szent Pál apostol, az Újszövetség 14 levelének szerzője († 66/67); Szent Jeromos latin
egyházatyja és egyháztanító, a Biblia tudósa és fordítója (sz. 347 körül, † 419/420); Szent
Antonius domonkos szerzetes, hittudós, később firenzei érsek (1389-1459); XIV. Benedek
pápa, a különösen nagy tudású egyházfő (1675-1758); a tragikus sorsú filozófus költő és
államférfi Boethius, Anicius Manlius Torquatus Severinus (sz. 475 körül, † 524); Verbőczy

István jogtudós és Magyarország nádora (sz. 1460/1470, †1541); Istvánffy Miklós államférfi és történetíró (1535-1615); Baronius Cesar, a szentség hírében elhunyt bíboros, az újkori egyháztörténet-írás atyja (1538-1607); a már említett Borromei Szent Károly; Nagy Szent Gergely pápa, a bölcs egyházfő és egyháztanító (540-604); Szent Ágoston püspök, nyugati egyházatya (354-430) és Szent János evangélista († 100 körül). A karzatot is 12 nevezetesség díszíti. A fenti sorrendben a következő nagyságokkal találkozunk: Szalézi Szent Ferenc, genfi püspök (1567-1622); Szent Justinus vértanú egyházatya (sz. 100 körül, † 166); Szent Damazus pápa (sz. 305 körül, † 384); Lipsius Justus (valódi nevén: Lips Joest) németalföldi filológus (1547-1606); J. Mabillon francia szerzetes, tudós, a diplomatika megalapítója (1632-1707); Kopernikusz, a híres csillagász, a heliocentrikus világkép megalkotója (1473-1543); Galileo Galilei (!) olasz természettudós (1564-1642); Kolumbusz Kristóf, Amerika felfedezője (sz. 1436/1456, † 1506); Pázmány Péter magyar bíboros-prímás; Nazianzi Szent Gergely görög egyházatya (sz. 329/30, † 389/390); Szent Lukács evangélista és Szent Ciprián (sz. 200/210, † 258), latin egyházatya, püspök és vértanú. Miért éppen velük találkozunk a könyvtárteremben? Bizonyára ezek a nagyságok formálták Eszterházy szellemiségét és egyéniségét. Feltehetően ők voltak Eszterházy eszményképei a jámborságban és a tudományban.

Lotter Tamás 1778 tavaszán kezdte munkáját, s a könyvállomány három év után befogadhatta az Eszterházy-féle gyűjteményt, a könyvtár pedig 1793. december 28-án megnyithatta ajtaját a nagyközönség előtt. Eszterházy szervezésének eredménye - Kracker freskója, Lotter alkotása és a különféle állatbőrbe öltöztetett köteteik összessége - olyan harmóniát teremtett, amelynek alapján méltán tartja az utókor ezt a helyiséget az ország legszebb barokk könyvtártermének.

Az Egri Főegyházmegeyei Könyvtár másik nagyszerű terme, az államosítás előtt istentiszteleti célokat szolgáló intézeti kápolna a hozzá tartozó sekrestyével. A hajdani sekrestye ma a könyvtár lelke, mert itt folyik a feldolgozás, a kölcsönzés, itt őrizzük a katalógusokat egyéb kézikönyvekkel együtt, s ez a helyiség egyben az olvasóterem is.

Jóllehet, az intézet kápolnája ma könyvraktárként működik, de még így, igazi funkciójától megfosztva is méltóságot és áhítatot áraszt ez a csaknem kétszáz éves istentiszteleti hely. Nem csupán az eredetiben megőrzött barokk oltár, szószék és kórus kelti ezt a hangulatot, hanem elsősorban Franz Anton Maulbertsch mennyezeti freskója.

Maulbertsch osztrák festő 1724-ben született. A főként freskókat festő művész korának kiemelkedő egyénisége volt. Nemcsak Ausztriában, de Csehországban, Németországban és Magyarországon is dolgozott. Hazánkban Sümeg, Vác, Győr és Pápa után Eger voltak festői állomáshelyei. Bécsben halt meg 1796-ban.

Az osztrák művész 1793-ban festette az egri Liceum kápolnájának mennyezetét. A barokk festmény témája stílszerűen egybevág a helyiség rendeltetésével: a freskó az Isten Országát, annak lakóit, az üdvözülteket - más néven, szenteket ábrázolja. Központban a Szentháromságot láthatjuk jelképesen megjelenítve, közvetlen közelében pedig angyalokat és a Szent Születet. A centrum körül az egész mennyezetet betöltve szentek sorakoznak bizonyos időrendi és logikai sorrendben. Szinte minden figura mozog. A kellemes színek, a megnyitott égbolt, az Istent visszatükröző üdvözültek mozgása az Isten Országát nyitják meg, valóban mennyei látványt biztosítva a még evilágon élők számára. Az első emberpár - Ádám és Éva az almafa alatt - adja a kiindulópontot. Tőlük jobbra haladva először az Ószövetség legnagyobbjait láthatjuk: Noét a bárkával, a fiát feláldozó Ábrahámot, a zsidó nép atyját, Dávid királyt a hárfával, fölötte Mózeset a két kőtáblával stb. Ezután következnek az Újszövetség nevezetesebb szentjei. Szent pápák, püspökök, szerzetesek, hittudósok. Az oltár fölött a magyar szentek tűnnek fel. Eszterházy püspök az imádkozó hazai ifjúság elé éppen őket, hajdani szent honfitársainkat kívánta példaként állítani. Ha ugyanis a diákok a padokból az oltár fölé pillan-

tottak, a magyar szentek sorával találkozhattak. Az ő életük, erényük és magyar sorsuk biztatta és lelkesítette a késői utókor fiataljait a nemzeti hűségre, tisztaságra, szegények szeretetére, hősiességre, bűnbánatra és vezeklésre. Első helyen államalapító Szent István királyunkat, mellette fiát, Szent Imrét látják. A kettős kereszt árnyékában az egész világon tisztelt szegények szentje, magyarországi Szent Erzsébet éppen alamizsnát oszt. Közvetlenül mellette páncélzatban Szent László királyunk, a fekete csillagos köpenyben pedig a nagy vezeklő, Árpád-házi Szent Margit imádkozik. Őket más - nem magyar - szentek követik, pl. Szent Cecília, Borbála, Ágnes stb., majd az apostoli kar és a négy evangélista zárja a sort. A belső sorban az angyalokon kívül vértanúk pálmás serege sorakozik. Az almafa koronájától kissé balra - mintegy külön kompozícióban - Szent János evangélista tartja jobb kezét szeme elé, miközben a Szentháromságot szemléli. Szent János apostol - a sas, mint attribútum kíséretében - azért van kiemelve a többi evangélista közül, mert ő az Egri Főegyházmegeye védőszentje. Vele szemben a kép másik fókuszában egy nagy könyvet tartó angyalcsoport tűnik fel. A kinyitott könyv latin feliratának fordítása: „Jöjjetek Atyám áldottai! Vegyétek birtokba a világ kezdetétől nektek készített országot.” Az utolsó ítéletet tartó Krisztus ezt mondja majd az üdvözülteknek, vagyis a szenteknek.

Az oltárkép Heszlár János 1813-ban keltezett munkája. A festményen Szent István király imádkozik a Szent Szűz képe előtt. A tabernákulumot ún. verde antico-ból készítette Giovanni Adami még 1793-ban. Ez a Pétervárról származó ásvány csupán apró darabokban fordul elő, s ezért többnyire ékszereket készítettek belőle. Ez az oltárszekrény is sok száz darabból lett összeállítva. Az oltárt körülvevő szürke márványt pedig Eger mellett, Felsőtárkányban bányászták. A szószék reliefjeit és az oltár angyalait Motzer József egri szobrász mintázta 1794-ben.

Könyvtárunk természetesen nemcsak az írásba foglalt tudományt bocsátja ingyen rendelkezésre hazai és külföldi érdeklődőknek, hanem hatalmas idegenforgalmat is lebonyolít. Évente 50-70 ezer turista látogatja meg bibliotékánkat.

A barokk könyvtárteremben és a hozzátartozó két helyiségben túlnyomórészt a régi gyűjteményt, a kápolnában pedig az újabkori anyagot tároljuk. A könyvtárterem anyagának jelzeteleséhez a betű, a római és arab szám kombinációját, a kápolna állományának megjelölésére pedig hatjegyű arab számot használtak elődeink. Természetesen mi is meghagytuk ezt a jelzeteles formát. A kápolnában őrzött könyvek jelzeteles módját Iványi Sándor (főkönyvtáros 1953-1983-ig) vezette be. A hatjegyű szám (pl. 162 031) első két jegye a szekrények sorszámát, a harmadik az adott szekrényben a polc számát, a következő három pedig a nevezett polcon a keresett könyv sorszámát mutatja.

Az így megjelölt könyvek nagyságrendben következnek egymás után. Ez a megoldás a jobb helykihasználás miatt ajánlatos. Ily módon az is elképzelhető, hogy egy sorozat kötetei nem egymás mellett találhatók egy-egy szekrényben, ha annak darabjait csak hosszú időközönként sikerült beszerezni, hanem szétszórva az egész állományban. Más helyrajzi számmal megjelölve ugyan, de a cédula-katalógusban együtt tükröződik a nevezett sorozat még akkor is, ha annak tagjait több szekrényből kell előszedni.

A barokk könyvtárteremben betűvel vannak jelzelve az egyes szekrények. Így a földszinten A-Q, a karzaton Aa-Tt, a balra nyíló kisteremben R-Z, a jobb oldali helyiségben pedig Uu-Zz betűvel. Amikor a könyvtár újabb helyiségeket kapott az egyre bővülő állomány tárolására, alkalmazták A²-U²-ig terjedő jelzetelesítést is. Amikor azonban az államosítás után a főiskola váratlanul lefoglalta a termeket, s a gyűjtemény ezen részét ömlesztette, a kápolnába szállítást és rekatalogizálási munkát csak 1959-ben lehetett elkezdni. Ekkor megszűntek ezek a jelzetelesítések, s mivel a kérdéses könyvállomány a kápolnába került, Iványi Sándor a praktikusabb, csak számokat tartalmazó új raktári számokkal látta el.

A könyvtár állománya és története

1. Az Eszterházy-féle gyűjtemény

Iványi Sándor egyik kéziratban maradt tanulmányában így jellemzi Eszterházy Károly egri püspököt: „Nagy tudományú - doktori diplomáját Rómában szerezte -, vidám kedélyű, józan, kiegyensúlyozott egyéniség, minden igaz hagyománynak hűséges őrzője, pásztorkodásának alapja, vezérelve ... az ész, a tudományokban felvilágosult józan értelem, a kiművelt emberfő. Ezért épít negyed-Magyarországot kitevő egyházmegyéjében annyi templomot, mint előtte és utána senki más, s a templom mellé mindenütt iskolát... Eszterházy csillagvizsgálója a legmodernebb egész Európában, könyvtára pedig hű képe szellemének és törekvéseinek.”

Az idézet minden szava igaz és teljes értelemben érvényes a könyvtáralapító Eszterházy püspökre. Az Universitas épületében ugyanis nemcsak azért kapott helyet a reprezentatív bibliotéka, mert az természetes tartozéka volt kora egyetemének. A főpap - s ez szellemiségéből adódik - olyan tudományos műhelyt kívánt létrehozni, amely nem bibliofil kiadványokat, régészeti és numizmatikai értékeket őriz, hanem korának tudását híven tükröző, az oktatást és a felkészülést praktikusán segítő, a szemléltetést is támogatni képes gyűjteményével hatékonyan szolgálja a művelődést.

Magyarország csak a 18. század második felében jutott el a közgyűjtemény vagy nyilvános könyvtár gondolatáig. Az említett pár évtized valóságos aranykora a könyvgyűjtésnek, bár jóval korábban is léteztek már hazánkban rangos magánkönyvtárak. Elég ha csupán Mátyás király, Zrínyi Miklós, II. Rákóczi Ferenc, Bercsényi Miklós, Nádasdy-család könyvtárára, a kolostorok vagy főpapok magángyűjteményére gondolunk. Ezek a bibliotékák azonban sem példányszámban, sem tartalmi gazdaságban nem versenyezhetek a 18. századi könyvtárakkal.

A 18. század a könyvnyomtatás kézműipari korszakának utolsó százada. Noha egész Európában dolgoznak már könyvműhelyek, megnőtt a kiadások száma, de az előállítás minden fázisában még kézi erőt használnak, s ezért a folyamat igen lassú, a példányszám pedig egy-egy mű tekintetében csupán pár száz darab. A könyv tehát még mindig ritka és drága. Összegyűjtésük komoly anyagi áldozatot és nagy utánajárást igényelt különösen a korábbi évszázadok kiadványai tekintetében. Ezért könyvtárakat elsősorban a felsőbb társadalmi osztályok igényesebb tagjai hoztak létre. A török kiűzése után egyre sürgetőbbé vált ugyanis beilleszkedésünk az európai művelődésbe, de mivel politikai, társadalmi és gazdasági életünket gyakorlatilag Bécsből irányították, elmaradásunk a nyugat-európai polgári államokéhoz képest nem csökkent. A francia forradalom után a könyvtárügyet már állami kérdésnek tekintették Párizsban. Ennek Magyarországon még nyomát sem találjuk ebben az időben. Főpapjaink világosan átértékelték kulturális lemaradottságunkat, s felelősségük teljes tudatában törekedtek is megtenni mindent a magyar művelődés felkarolásáért. Ha késve is, de a 18. század végére szép eredményeket könyvelhetett el ez a törekvés.

A magyar könyvtárügy első zászlóvivője Klimó György (1710-1777) pécsi püspök volt, aki jobbagysorból emelkedett a főpapi székbe. Püspöki székhelyén egyetemet akart létrehozni. Noha tervét nem tudta megvalósítani, de megalapította az ország első nyilvános könyvtárát, amelyet eredetileg az egyetemen folyó tudományos munka támogatására szánt. 1774-ben 15 ezres gyűjteményt bocsátott a tanulni vágyók rendelkezésére. Jellemző módon a pécsi

bibliotéka második alapítójának báró Szepessy Ignácot, az egri származású püspököt tartják, aki egri kanonoksága idején a mi könyvtárunk vezetője is volt.

A főpapi könyvtárak között Pécs után időrendben a kalocsai székesegyházi könyvtár következik, amelyet Patachich Ádám érsek alapított 1784-ben 15 ezer kötettel, ezt követi az egri gyűjtemény, majd pedig 1798-ban Gyulafehérvárott Batthyány Ignác-féle bibliotéka, 30 ezer kötettel, amely az ország harmadik nyilvános könyvtára lett.

Mint azt korábban említettük, könyvtárunk létrehozásának gondolata, belső kiképzése, valamint a bibliotéka induló - máig is legrangosabb és legjelentősebb - gyűjteménye kizáróan Eszterházy püspök érdeme. A minden áldozatra kész főpap - az építkezési és egyéb gondokon túl - évtizedes munkával, nagy hozzáértéssel és gondos körültekintéssel vásárolta össze Európa minden tájáról a jelesebb kiadványokat.

Eszterházy módszeres gyűjtőmunkájának fő segítője külföldön Giuseppe Garampi (1725-1792) bécsi pápai nuncius, Magyarországon pedig Büky József könyvtáros volt. Nagy részt vállalt ebben az akcióban Batthyány Ignác egri prépost-kanonok (1767-1780), a későbbi gyulafehérvári püspök (1780-1798), a nagy bibliofil főpap is, aki átkutatta Észak-Magyarország régi könyvtárait és megvásárolta principálisának az átengedett kiadványokat.

Giuseppe Garampi csaknem egyidős volt Eszterházy Károly püspökkel. Riminiben született 1725. szeptember 29-én. Már 26 éves korában vatikáni felügyelő, 1759-ben az angyalvári levéltár igazgatója lett. Hatalmas kitartással, nyelvi tudással és levéltári ismerettel elkészítette a gondjaira bízott állomány cédulakatalógusát. Ezeket a cédulákat jó száz évvel később papírlapokra ragasztva, kötetekbe foglalták. Az így létrejött kötetek száma 107. Garampi 1766-1772 között a pápai titkos levéltárban dolgozott, majd kinevezték Lengyelország nunciussá, ahonnan 1766-ban Bécsbe helyezték. Eszterházy már római növendék korában jó ismeretségben volt Garampival, s bizonyára ennek is köszönhető, hogy a nuncius másolatot küldött Egerbe a 14. században készült pápai tizedjegyzék egri egyházmegyére vonatkozó dokumentumairól. Az egyházmegye történetével foglalkozó szerzők (pl.: Nováky József, Cselkó Károly, Balássy Ferenc, Kandra Kabos stb.) igen nagy haszonnal forgatták ezeket a lapokat.

A bécsi nuncius kinevezése után csakhamar meglátogatta az egri püspököt, aki igen nagy tisztelettel fogadta. Eszterházy megmutatta vendégének Eger nevezetességeit, és természetesen végigkísérte a Líceum termein is, ahol ekkor már folyt a tanítás. A látogatás alkalmával valószínűen szóba került Eszterházy elképzelése, miként tervezi a könyvtár állományát összeállítani, mert Garampi önként ajánlotta fel segítségét a külföldi kiadványok beszerzésére. Eszterházy Karoly élt a lehetőséggel, a nuncius pedig latba vetette tudását és kapcsolatait a könyvek kiválogatása, összegyűjtése és Magyarországra juttatása érdekében.

Kelényi B. Ottó, könyvtárunk csillagászati anyagának feldolgozója következőképpen ír a nagy gyűjtési akció előkészületéről: „Az a nagy program és szakértelemmel történt kiválasztás, amelyet Eszterházy a könyvtár anyagának összegyűjtésében magáévá tett, ma is példaképpül szolgálhat. Elsősorban a régi könyvtári anyagot kellett összegyűjteni és szakok szerint csoportosítani. Ezt a könyvtárt azok a kisebb gyűjtemények alkották, amelyeket Eszterházy az egyházmegye területéről Egerben foglalt egybe. Ezt a munkát Büky József szakavatott könyvtárossal együtt a Líceum tanárai végezték el, ők kaptak elsősorban felszólítást Eszterházytól arra is, hogy az összeírt jegyzékek alapján állítsák össze azoknak a könyveknek a katalógusát, amelyekre az egyes tanulmányi ágaknak szükségük van. A nagy gonddal készült desiderata jegyzékét azután Dobronyai Miklós kanonok terjesztette a püspök elé. Eszterházy ezzel egyidejűen a budai egyetemi könyvtárat és az egyetemi tanárokat is felkérte, hogy az egyes tudományágak alapvető műveinek katalógusát készítsék el számára. A budai egyetem pro-

fesszorainak a filozófiai és teológiai fakultás könyvanyagára vonatkozó hatalmas elaborátumát (amelyben a magyarországi és a hazai vonatkozású külföldi irodalom nagy gonddal összeállított jegyzékét is megtaláljuk), Madarassy János terjesztette a püspök elé, akit Eszterházy azzal is megbízott, hogy Bécsben kezdjen tárgyalásokat a kívánt könyvek megszerzésének módozatai tárgyában. Madarassy 1781. június 13-án, Egerben terjeszti elő beszámolóját megtett útjáról. Eszerint Bécsben a Líceum igazgatója és két tanára által küldött jegyzéket több tudósnak mutatta be, akik kifejtették előtte véleményüket, miképpen lehetne ezen könyveket a legalkalmasabb módon megszerezni. Madarassy elsősorban Garampi nunciussal, továbbá P. Gazzaniga és P. Bertieri dogmatika-professzorokkal, azután P. Stögerrel, az egyháztörténet tanárával, Scherfferrel, a felső matematika tanárával tárgyalt, akiknek véleményét ezekben foglalja össze: 1. A könyvtár számára szükséges könyveket lehetően ne a könyvkereskedők útján szerezzék meg, hanem inkább várják meg a magánkönyvtárak eladásán és könyvauctionokon kínálgató alkalmakat. A könyvkereskedelem útján ugyanis a keresett művek négy-öttszörösen többbe kerülnének, mint amennyiért azokat árveréseken vagy másként eladó könyvtárakból meg lehet szerezni. Különösen vonatkozik ez a nagyértékű munkákra, amelyeknél kevesebb az igénylők száma. 2. Hogy pedig a professzorok ne nélkülözzék a könyveket, adja ki Eszterházy az intézkedést, hogy jelöljék meg a műveket, amelyekre sürgősen szükségük van. Ha számuk nem túl nagy, azok könyvkereskedők útján is megszerezhetők. Ügyelni kell azonban arra, hogy első kézből és a kiadás helyéről kapják meg a műveket. Ami az olasz- és franciaországi könyveket illeti, P. Gazzaniga készségesen ajánlja fel segítségét. Ha Eszterházy a könyvkereskedőkkel levelezni óhajt, majd ajánl számára velencei és párizsi könyvkereskedőket, akik a többiekénél olcsóbban tudják a kért könyveket szállítani. 3. A teológiai és történelmi csoportba tartozó könyveket Garampi vállalta magára. A nuncius biztosítja Eszterházyt, hogy ő a legjobb auktorokat és ezeknek legjobb kiadásait nemcsak a bécsi licitációk nyújtotta alkalmakkor, hanem egész Hollandia, Német- és Franciaország területéről megszerzi. Hozzáteszi még, hogy Eszterházynek nem kell félnie attól, hogy ő magának tartja meg a jó könyveket, mert neki e tárgykörből mintegy húszezer kötetnyi teljes anyaga van. 4. Ami a filozófiát és az összes profán tárgyakat illeti, azt tanácsolja a nuncius, hogy Eszterházy Bécsben egy megbízható és szorgalmas embert nevezzen meg, akit megbízna azzal, hogy figyeljen a licitációkra és alkalomadtán ezekben a körökbe tartozó könyveket szerezzék meg. Nagyon örülne, ha ezt az embert vele egyértelműen állapítaná meg. Tekintettel arra, hogy Eszterházy eddigi megbízottja, egy Verebélyi nevű egyházi férfiú a közelmúltban elhunyt, ajánlja erre a tisztre Jaszvics Bernát volt jezsuita világi papot, aki Bécsben előkelő családból született, nagy összeköttetései vannak és mindig hű, szorgalmas embernek ismerte. 5. Kéri a nuncius, hogy mind a meglévő könyvekről, mind pedig a megszerzendőkről neki is és a többi megbízottnak is betűrendes jegyzéket adjanak. 6. P. Gazzaniga a saját könyvtárából is ajánl megvételre könyveket. 7. P. Bertieri szükségesnek minősít olyan könyveket is, amelyeket az egriek nem vettek föl. 8. Jelenti végre, hogy a budai egyetem professzorai mind a filozófiai, mind a teológiai fakultáson igen pontos katalógust készítettek. A filozófiai könyvek katalógusát már el is küldték és Szabó [András] teológiai igazgató megígérte, hogy a teológiai művek szillabusának elküldéséről rövidesen gondoskodik.”

Garampi 1781. október 12-én kezdte ez ügyben levelezését Eszterházy püspökkel és az első könyvtárossal, Büky Józseffel. A Garampi-Eszterházy-Büky gyűjtőakció 1785 januárjáig tartott. A nuncius ekkor lett bíboros és visszaköltözött hazájába. Rómában halt meg 1792. május 4-én. Jó három év alatt Garampi 4336 művet, 9323 kötetben vásárolt össze Európa minden tájáról, s juttatta azokat hajón a pesti szervitákhoz, ahonnan az egri főpap szekéren szállította székvárosába. Hetven küldemény érkezett ily módon a bécsi nunciaturáról az egri Líceum könyvtárába.

Garampi nuncius igen komoly munkát végzett az Eszterházy-féle gyűjtemény összeállításában. Ügynökeivel Európa-szerte figyeltette az új kiadásokat, könyvaukciókat, a könyvtárak fölös példányait, vagy éppen az eladásra kínált gyűjteményeket. Így kerültek Egerbe a lipcsei J. Ernesti könyvtárából protestáns teológiai művek; J. Leporinus birodalmi ügyésztől történeti kézikönyveik; a Sukiana-féle könyvtárból protestáns szónokok munkái; a strassburgi Gay-testvérek gyűjteményéből Ceillier: *Historia scriptorum ecclesiasticorum* 23 kötete és Bergier: *De vera religione* 12 kötete; a neustadti ciszterciaktól az *Antiquitates Herculani*; Paar hercegtől a klasszikusok „in usum Delphini” kiadása. Auersperg hercegtől különféle latin és német kéziratok pl.: a Dante-kódex, Petrus Blesensis: *Tractatus de vita et virtutibus S. Job* stb.; bécsi aukcióról Bonelli: *Hortus Romanus* 4 kötete, Van Rhede: *Hortus Malabaricus* 12 kötete; Rómából Baronius: *Annales* 40 kötete; Párizsból Bossuet legújabb kiadása és Du Cange: *Glossarium*; Prágából a jezsuiták hatalmas műve, az *Acta Sanctorum* 51 kötete; Velencéből Ugolini: *Antiquitates Hebraeorum* 34 kötete és Muratori: *De Scriptoribus Italiae* 34 kötete stb. Az Angliából, Csehországból, Franciaországból, Németalföldről, Németországból, Olaszországból, Spanyolországból beszerzett munkákért Eszterházy 18.131 forintot fizetett ki.

Az egri püspök igen nagyvonalú volt az anyagi áldozatvállalás terén, ha valamilyen értékesnek tartott kiadványt megvehetett. Büky feljegyezte pl., hogy Servet Mihály: *De Trinitatis erroribus* c. kis művét 10 aranyért vásárolta meg. Ugyancsak Eszterházy jóvoltából került könyvtárunkba a híres Miskolczi-féle misszálé 1394-ből, vagy Veranchich Antal hajdani egri püspök 1563-ból származó prefacionáléja. Ez olyan tökéletes kézimunka, hogy nehéz megkülönböztetni a nyomtatástól.

Eszterházy körültekintő akciója természetesen Magyarországon és szűkebb hazájában is sokakat megmozgatott. Segítségére voltak pl. a pesti és pozsonyi könyvkereskedők, Batthyány Ignác - mint említettük - Észak-Magyarországon kutatott, az egri kanonokok részben ajándékoztak, részben hagyományoztak a könyvtárnak. Így bővült a Liceum könyvállománya még a püspök életében Barta, Ambrosovszky, Beretz, Majer, Csák, Keller stb. kanonokok ajándékával, vagy hagyatékával. Eszterházy papjai is ajándékkal segítették a főpásztor munkáját. Így pl. Kasper Péter bártfai plébános, Flaska eperjesi plébános (57 kötet), Almásy József szendrői plébános, Kocher Ignác egri plébános, Fischer István egri káplán, Tahy József plébános stb. Kerültek ide kiadványok a kassai domonkosoktól, Csépanyfalváról és Gyöngyösről is. A gyöngyösi plébánia könyvtára csaknem ezer kötetes volt, amit még Eszterházy hozatott Egerbe.

Külön meg kell említenünk Batthyány szerepét a gyűjtésben. Az egri prépost-kanonokot a legnagyobb magyar bibliofilek között tartják számon, aki nemcsak szerette a könyveket, de igen nagy hozzáértéssel és előrelátással tudta azokat összeválogatni. Már római alumnista korában könyvtáros volt. Vezette a Collegio San Apollinare intézet gyűjteményét. Tanulmányi éve alatt 5 ezer kötetet vásárolt össze Itáliában, ami alapját képezte az általa alapított gyulafehérvári könyvtárnak. A korabeli főpapi könyvtárak közül ez a gyűjtemény tartalmazza a legtöbb magyar nyelvű anyagot. Batthyány bibliotékája bizonyos tekintetben vetekszik Széchényi Ferenc gyűjteményével is.

Batthyány Ignác lelkesen segítette püspöke munkáját. Buzgón járta, kutatta az egri egyházmegye könyvtárait és felbecsülhetetlen kéziratokat, ősnymtatványokat, középkori magyar műveket gyűjtött, vásárolt össze nagy számban. Eszterházy és Batthyány között barátság szövődött. A püspök felismerte a prépost-kanonok tehetségét, és megbízott ítéletében. Jobbkezének tekintette Batthyányt, akit feltehetően utódjának szánt és nevelt az egri püspöki

székbe. Batthyány ugyanakkor példaképének tartotta Eszterházyt, s ez kitűnik abból is, hogy a prépost-kanonok gyulafehérvári püspöksége idején mindenben utánozta az egri főpapot.

Mint azt említettük, Eszterházy a tudományt gyakorlatában segítő kiadványok iránt érdeklődött, bár megszerezte Luther és Melancthon stb. első kiadásait, de az ősnymtatványok, kéziratok és kódexek mindegyike már nem kötötte le figyelmét. Ezekből sokat átengedett Batthyáynak, miközben bizonyára arra gondolt, ha a kanonok követi őt a püspöki székben, a kincsek úgy is az Universitas könyvtárába kerülnek majd. Sajnos, örök vesztesége Egernek, hogy a prépost-kanonok kódex-, ősnymtatvány-, de különösen a régi magyar könyveinek gyűjteménye a gyulafehérvári Batthyány-múzeumot gazdagítja, és nem a mi könyvtárunk tulajdona. Sok kézirat került így Bártfáról, Eperjesről, Lőcséről stb. Gyulafehérvárra. Felbecsülhetetlen értéke a Batthyány-féle gyűjteménynek a megközelítően 800 kötetet kitevő kéziratállomány, amelyből 273 a mohácsi vész előtti időkből származik. De megemlíthetjük az európai híru Codex aureust, vagy az ugyancsak 9. századbéli Szent Lukács-féle evangéliumot stb.

A hosszú, kitartó és hozzáértő gyűjtőmunka meghozta gyümölcsét. Az egri Líceum gazdag könyvgyűjteménnyel rendelkezett, s megkezdhette áldásos küldetését: a magyar tudnivágyók szolgálatát. Eszterházy Károly gyűjteménye tudományos tekintetben Egert valóban hazánk egyik első városává avatta. Klimó György kezdeményezése után tehát 1793. december 28-án megnyílt az ország második nyilvános könyvtára az egri Líceumban, 16.000 kötettel. Ha ehhez hozzászámítjuk az 1799-ben elhunyt Eszterházy hagyatékát, akkor az egri könyvgyűjtemény 13.879 művet, 20.293 kötetben mondhatott a magáénak, s ez az ország egyik legnagyobb gyűjteménye volt a 18. század legvégén. Ezt a 20.293 kötetet nevezzük Eszterházy-féle gyűjteménynek.

Eszterházy nem bibliofil és az általa létrehozott könyvgyűjtemény sem az. A püspök az egyetemi oktatás, a kutatás és a felkészülés számára építi és rendezi be az egri Líceum könyvtárát. Megsírathatatlan ugyan, hogy a középkori magyar dokumentumok történeti jelentőségét nem a mi szemünkkel mérte - noha ebben inkább korának szemlélete hibás -, de Eszterházy Károly öröksége így is páratlan.

Tartalmi tekintetben a magyar főúri és főpapi könyvtárak enciklopedikus jellegűek. Az egri is az. Gyűjtőkörük felölelte a korabeli tudományágakat, így a teológiát, filozófiát, klasszikus és ókori irodalmat, találunk bennük bibliofil kiadványokat, roppant értékes kéziratokat stb., de hátrányban részesítik a korabeli szépirodalmat. A 18. századi könyvtárak többsége mellett sok esetben egyéb gyűjteményeket (ásvány, érem, metszet stb.) is létrehoztak. Eszterházy azonban erre nem költött.

Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár Eszterházy-féle állománya tartalmi szempontból európai tekintetben is igen jelentős. Ma már van 34 középkori kódexünk, 94 db 1500 előtti ősnymtatványunk, miénk az ország egyetlen autográf Mozart-levele, vagy a magyar széppróza első gyöngyszeme, a 207 eredeti Mikes-levél egybekötve stb. „A könyvtár értékét azonban nem ezek az amúgy sem nagy számú bibliofil kincsek adják, hanem az, hogy kevés olyan könyvtár létezik, amely a 16., 17. és főleg a 18. század tudományosságát oly teljesen és olyan magas színvonalon tartalmazná, mint az Eszterházy gyűjtemény.”

A nevezett állomány a különböző tudományágakra nézve a következőképpen oszlott meg: hittudomány 4148 munka 5493 kötetben; jogtudomány 2414 munka 2957 kötetben; orvostudomány 514 munka 564 kötetben; történelemtudomány 2525 munka 4804 kötetben; bölcsészet 1426 munka 1963 kötetben; nyelvészet 2682 munka 4042 kötetben és vegyes tartalmú 305 munka 654 kötetben. Ezek között volt 115 kéziratosa munka 130 kötetben. Az

iménti felosztás korabeli, s egyik főkönyvtáros elődünk, Montedégói Albert Ferenc közölte 1868-ban. Sajnálatos hiányossága az egyébként jó eligazítást nyújtó kimutatásnak, hogy a természettudományi kiadványokat összefoglalóan közli, s nem bontja fel az adott tudományágakra.

Nyelvi szempontból az Eszterházy-féle gyűjteményről Albert Ferenc a következőket mondja el: a több mint 20 ezer kötet 30 nyelven íródott. Részletezve: latinul: 8971 munka, 11.711 kötet; németül: 2498 munka, 3329 kötet; franciául: 1238 munka, 3498 kötet; olaszul: 662 munka, 1149 kötet; magyarul: 224 munka, 251 kötet; angolul: 50 munka, 52 kötet. Ezekon kívül található még, „aethióp, arab, cseh, dalmát, dán, flamhoni, gael, görög, gót, héber, izhoni, kaledon, lengyel, oláh, orosz, perzsa, portugál, spanyol, svéd, szerb, szyriai, török, tót és vález” nyelvű kiadványok is Eszterházy könyvtárában.

A magyar nyelv csak 1844-ben lett hivatalosan az ország nyelve, de ennek ellenére is nagyon szegényes az 1,23%-ot kitevő magyar nyelvű irodalom. Ha viszont a már említett aspektusokból tekintjük a magyar főpapi könyvtárak anyagának nyelvi tagolódását, érthetővé válik a szembeötlő kérdés. Az Eszterházy-féle gyűjtemény nyelvi összetételében jól tükrözi az egyes európai országok társadalmi, kulturális helyzetét, de a különféle irányzatok, szellemi áramlatok lecsapódásáról, azok hatásáról is megbízható képet nyújt. Mint ismeretes, az egyházban használatos latin nyelv a különféle tudományok közvetítésében is ragyogóan bevált, s az évszázadok során a nemzeti nyelvekkel szemben monopolhelyzetbe került, legalábbis Közép- és Nyugat-Európában. Az egyházi férfiak latinul tanulták a teológiát és filozófiát, s a „deáknyelv” könnyed ismerete a magasabb szintű oktatási intézményekben is természetes volt. Eszterházy könyvtárának latin nyelvű irodalma tartalmi tekintetben heterogén. Természetesen a teológiai kiadványok képezik a nagy többséget, de igen sok jelentős, a természettudományokhoz - mint pl. anatómia, botanika stb. - tartozó latin nyelvű munkával is találkozhatunk.

Sok kutatást igényel még az Eszterházy-féle állomány német és francia nyelvű anyagának elemzése, annak feldolgozása, noha nagy számú jelenlétük könyvtárunkban - különösen a természettudományos kiadványok tekintetében - teljesen érthető.

Giuseppe Garampi és Eszterházy Károly barátságát nemcsak a római közös évek élménye és a két szellemi nagyság egymás iránt megnyilvánuló tisztelete magyarázza, hanem a közös teológiai és politikai nézetazonosság is. Mindkét főpap feltétlen híve volt Rómának, mindketten elutasították a jozefinizmust és a vele rokon gallikanizmust és febronianizmust, s ugyanakkor szembehelyezkedtek a felvilágosult abszolutizmus politikájával, teológiailag pedig racionális, antimolinista beállítottságúak voltak.

Eger 18. századi püspökei mindannyian Rómában végeztek, megtanultak olaszul, jó kapcsolatokat alakítottak ki, s feltétlenül hatása alá kerültek nemcsak az itáliai művészetnek, de a különböző szellemi irányzatoknak is.

A borromei-típusú Eszterházy mélyreható figyelemmel kísérte kora egyházi és teológiai áramlatainak egyre szélesedő polémiáját, s Garampi által beszerezte - főleg Itáliából - annak fontosabb irodalmát, sőt nem egyet közülük Egerben is kinyomtatott. Eszterházy idejében az olasz szellemi orientációnak már természetes hagyománya volt Egerben, s ennek súlyát még inkább fokozták a városba kerülő itáliai kiadványok. Garampi és tanácsadó professzorai olasz emberek voltak, s mi sem természetesebb, mint hogy felhívták Eszterházy figyelmét a hazájukban hozzáférhető új kiadványokra, vagy a főpap érdeklődési körébe vágó korábbi művekre.

A gyűjteményben 662 munkával (1149 kötet) képviseli magát az olasz irodalom, és ez igen jelentős. Bitskey István aprólékos részletességgel dolgozta fel az Eszterházy-gyűjtemény felvilágosodás kori olasz nyelvű anyagát. A szerző szerint a nagyszerűen összeválogatott

kiadványok elsősorban a 18. században előtérbe került egyházi viták, szellemi áramlatok hű képét állítják az olvasók elé. Egyaránt képviselve vannak itt a különféle irányzatok képviselői és a katolikus ortodoxia védői. A legkülönbözőbb itáliai városokban - úgy mint Rómában, Milánóban, Torinóban, Padovában, Velencében stb. - megjelent polemista irodalom prezentálja mind az itáliai felvilágosult reformkatolicizmust, janzenizmust, filojanzenizmust, mind pedig a legfontosabb antijanzenista, antiaugusztinista, antifebonianista műveket, de megtaláljuk benne az antijezsuita vagy az őket védő írásokat is. Ennek megfelelően a szerzők tekintetében is nagy a választék. Szerepelnek itt XIV. Benedek pápa (korábban Prosper Lambertini bíboros), Muratori, Daniele Concina (1687-1756), Tommaso Mammachi (1713-1792), Giuseppe Agostino Orsi (1691-1761), Antonio Valsecchi († 1739), Enrico Noris (1631-1704), Giacomo Giacinto Serry (1659-1738) művei éppen úgy, mint Antonio Sandini (1693-1751), Celestino Sfrondrati (1644-1696), Paolo Segneri, Claude La Croix (1652-1714), Francesco Antonio Zaccaria (1714-1795), Domenico Viva (1648-1726) munkái, vagy Francesco Veronio (1649-1758) stb. kiadványai.

Eszterházy célja világos. Tájékozódni és tájékoztatni kívánt az olasz nyelvű irodalomból a legfontosabb egyházi és teológiai vitákról. Az egri püspök mélységesen meg volt győződve az általa elfoglalt álláspont igazáról, s éppen ezért „Egerben inkább a janzenizmus (s minden egyéb irányzat - AL) ellenkezéssel párosult tudomásulvételével, vagy legfeljebb iránta megnyilvánuló érdeklődéssel kell számolnunk, mintsem eszmevilágának elfogadásával.” Eszterházy úgy élt és dolgozott, hogy lekipásztori munkájában s a rábízott egyházmegyében a Tridentinum eszméje legyen az iránymutató, melynek legfontosabb törekvése a tudományokban kiművelt ember feltétlen ragaszkodása Rómához és a katolikus ortodoxiához.

A 18. századi főpapi könyvtárak a teológiai könyvek gyűjtését természetesen előnyben részesítették, és ez alól az egri sem volt kivétel. Ez azonban nemcsak a főpapi vagy szerzetesi bibliotékára volt érvényes, hanem a világi gyűjteményekre is. Második helyen általában a történelmi kiadványok szerepeltek, ezt követte a jog, majd a filozófia, s csak ezután következett a természettudomány, elsősorban a csillagászat. A példányszámot tekintve a sorrend a mi esetünkben nem érvényes, mert a teológia után a jog és az orvostudomány következik, a történelem pedig a negyedik helyre szorult. Ez nyilván abból adódik, hogy Eszterházy a tervezett egyetem négy fő karára tekintettel gyűjtötte a könyveket.

Albert Ferenc tanulmánya szerint az Eszterházy-féle gyűjtemény mindössze 115 kéziratos munkát tartalmazott 130 kötetben. Egy névtelen szerző azonban 1819-ben alig száz ilyen dokumentumról beszél. Noha Albert eltekint a kéziratos állomány bemutatásától, mégis az ő kutatásainak eredményét kell valósan elfogadnunk, mert mint a könyvtár vezetője igen alapos feldolgozó munkát végzett. Egy 1819-es forrás 26 latin, 20 német és 7 magyar kéziratos művet mutat be. (Mi sem vállalkozhatunk könyvtárunk kéziratos állományának teljes bemutatására. Egyrészt ez nem is lenne feladatunk, másrészt pedig az 1986-ban megjelent kézirat-katalógus bemutatja könyvtárunk 1850 előtti kézirateit.) Az alapító püspök ősnymtatványainak száma pedig 43 munka 47 kötetben.

Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár aprólékos elemzése még nagyon sok örömet és felfedezést ígér a szakemberek számára. Különösen érvényes ez Eszterházy gyűjteményére. Művelődéstörténeti szempontból feltétlenül hálás vállalkozás lesz a szóban forgó állomány francia, német, latin és angol nyelvű könyveinek kutatása, a különböző természettudományos kiadványok feldolgozása stb.

Eszterházy könyvtárában a csillagászatot képviselő kiadványok külön egységet képeznek, s ez a különgyűjtemény - noha szerves és igen értékes része az eredeti állománynak -, történetében és későbbi sorsában is elkülönül a törzsanyagtól. Ezt az állományt ma különgyűjteményként

kezeljük. Raktározás tekintetében sokáig nem volt egybeolvasztva az Eszterházy-féle gyűjteménnyel.

Az egri Líceum csillagvizsgálója büszkesége volt Egernek. Eszterházy püspök mindenben, a csillagvizsgáló ügyében is példaadó gondoskodással és előrelátással járt el. A Líceum építése még el sem kezdődött, amikor egyik papját, Balajthy Mátét Bécsbe küldte (1762) a csillagászat alapos megismerésére. 1774-ben Madarassy János áldozópap követte őt, aki a híres jezsuita szerzetes, Hell Miksa hallgatója volt a bécsi egyetemen. Hell Miksa nagy szerepet játszott a csillagvizsgáló történetében. Gyakorlatilag az ő tervei szerint épült fel a hatalmas torony, az ő útmutatásai szerint történt a csillagvizsgáló felszerelése angol és osztrák műszerekkel, s ugyancsak Hell tanácsai szerint vásárolták össze az obszervatórium könyvkészletének jó részét.

Európa legmodernebb csillagvizsgálója 1776-ban készen állott, s ekkor - jóllehet Eszterházy nagy könyvgyűjtő programja csak 1781-ben kezdődik -, a legfontosabb matematikai, csillagászati, geometriai és fizikai kiadványok már ott sorakoztak az obszervatórium polcain. Hell Miksa már 1762. szeptember 21-én felhívta az egri püspök figyelmét a szakkönyvek szükségességére. Garampi nuncius a csillagászati állomány összegyűjtésében is jelentős szerepet játszott. Neve ebben az akcióban 1777. április 5-től tűnik fel. Egy 1775-ben készült kimutatás szerint 27 munka 67 kötetben állt rendelkezésre az obszervatóriumnak. Ezek között megtaláljuk La Lande asztronómiájának három kötetét, Doppelmayer: Atlas Coelestis c. művét, Marinoni, Makó, Scherffer kiadványait stb. Egy évvel később a gyarapodás 16 mű 28 kötete, 1777-ben pedig 15 munka 21 kötete növeli a gyűjteményt. Ez összesen 58 kiadvány, 116 kötetben. Ezekért Eszterházy összesen 602 forintot fizetett. A csillagászati állomány a megfigyelőterem alatt, a csillagász számára berendezett lakószobában volt elhelyezve. A csillagvizsgálóban folyó munka sajnos, nem bizonyult különösebben sikeresnek. Az egri csillagászat ügye még a püspök életében leáldozott. Eszterházy 1794-ben még elküldte Jenesch Józsefet, a csillagvizsgáló gondnokát Bécsbe tanulmányok végzésére, de az obszervatórium ekkor már szünetelt működésében. Jenesch Bécsből 150 intencióért újabb értékes kiadványokat szerzett - köztük Sejour, De la Hiré, La Caille, Vega, Marinoni stb. műveket -, de a gondnok szerepe a csillagda történetében ezzel be is fejeződött. Az Eszterházy-féle gyűjtemény csillagászati különgyűjteménye a főpap halálának évében 75 munkát foglalt magába 350 kötetben.

Az ország második nyilvános könyvtára természetesen sorrendi (8 kötet), betűrendi (2 kötet), és szakrendi (7 kötet) - összesen 17 kötet - katalógussal is fel volt szerelve. Könyvtárunknak ezek a legrégebb katalógusai. Albert Ferenc újakat készített, s ekkor állította össze statisztikáját is könyvtárunk induló állományáról.

Eszterházy püspök a könyvtár jövőjét biztosítandó, alapot hozott létre (amely Iványi Sándor szerint fejedelmi volt), de sajnos, ez a tőke a napóleoni háborúk idején értékét veszítette. Az utolsó egri püspök 1799-ben elkövetkezett halála után az egri Líceum könyvtárára nehéz sors következett, de az Eszterházy által elvetett mag igen életképesnek bizonyult, mert kétszáz év után az ő könyvtára az egyetlen nyilvános egyházi könyvtár hazánkban.

2. Könyvtárunk sorsa a 19. században

Az egyes egyházmegyék határainak mai vonalvezetése sok évszázados folyamat eredménye. Különféle zsinatok, pápai rendelkezések már a 4. századtól próbálták a kérdést jogi és egyéb szempontból szabályozni, de mégsem lehetett az ügyben a lelkipásztorkodás praktikus kívánalmait véglegesen érvényesíteni, mert az egyházmegyék határainak maradandó kijelölése elsősorban érdekeltségi problémává formálódott. Ugyanakkor azt is tudomásul kellett venni,

hogy az egyes államok határainak változása mindig maga után vonta, legalábbis a határ-egyházmegyék limeseinek korrigálását is. Az egymást követő zavaros politikai események az új egyházmegyék megalakulása - különösen a középkor folyamán - s a püspöki tartományok kiterjedése terén sokszor szélsőséges helyzeteket eredményezett. Így volt ez Magyarország esetében is. A tíz hazai egyházmegye közül az egri a 18. század elején a történeti Magyarország északkeleti részét foglalta magába, tehát a többi kilenchez viszonyítva aránytalanul nagy volt. A negyed-magyarországi egyházmegyét - tekintetbe véve a korabeli hitközlési stb. szempontokat - kiterjedése miatt egyetlen püspöki székhelyről irányítani, a török kiűzése után hitéletét, iskolaügyét átfogóan megszervezni egyszerűen lehetetlennek tűnt.

Jól látta ezt már gróf Erdődy Gábor egri püspök is, aki 1715-ben vette át az egyházmegye irányítását. Felismerte, hogy a hatalmas országrész gondjainak megoldása messze meghaladja egy ember erejét. A helyzetet jól megítélő püspök saját elhatározásából lépéseket tett annak érdekében, hogy az egri egyházmegyéből még egy püspökséget alakítsanak, s a határokat így racionalizálva a főpásztor jobban áttekintheti, irányíthatja, ellenőrizheti egyházmegyéjét. Az elgondolás igen ésszerűnek bizonyult, de a kivitelezésre még nem volt alkalmas az idő.

A probléma felszínre került, itt-ott szóba hozták, a megoldás azonban egészen 1804-ig váratott magára. A kérdés orvoslása elől Barkóczy és Eszterházy püspök is elzárkózott. Az érdekelt körök az Eszterházy püspök halála után bekövetkezett széküresedés idejét használták fel az egri egyházmegye felosztására. A tárgyalások befejezése után az egri püspökség területéből kiharítottak két püspökséget Kassa és Szatmár központtal, Egert pedig érsekségi rangra emelték. Az egri érseki székbe 1804 folyamán Fuchs Xavér Ferencet (1744-1807) nevezték ki.

Az egyházmegye életében bekövetkezett változás, de különösen a hűtlen kezelés a fiatal könyvtárat igen hátrányosan érintette. Az egyházmegye felosztása után az új püspöki székhelyek, tehát Kassa és Szatmár is részesedett az Eszterházy-féle könyvtárból. Michalek szerint ezek az egyházmegyék elsősorban az egri könyvtár duplumait kapták meg.

Fuchs érsek mindössze pár évig - 1804-1807-ig - volt az egyházmegye főpásztora, s ez a rövid idő gyakorlatilag arra sem volt elég, hogy az öt évig tartó széküresedés alatt felhalmozódott egyházmegyei ügyeket megoldja. Az első érsek csupán hagyatékával növelte a könyvtár állományát. Ez a hagyaték azonban - hasonlóan Pótzik, Zábráczy és Egerszeghy hagyatékaihoz - erősen megtépázva került a püspöki könyvtárba. A bibliotékának nem volt gazdája, s a kellő támogatást is nélkülöznie kellett. Michalek azt is feljegyzi, hogy Pulay Wolfgang, aki aktuáriusként működött a könyvtárban, hűtlenül kezelte az állományt. Elsősorban az itt tartózkodó fogoly francia tisztek között osztott szét visszakerés nélkül sok kötetet. Egy későbbi, Michalek számára ismeretlen könyvtárszolga pedig sok kiadványt (kb. 600 kötet) elsikkasztott a gyűjteményből.

Az Eszterházy-féle alapítvány értékét veszítette. Született ugyan egy újabb próbálkozás 1813-ban. Pál András kanonok tízezer forintot hagyományozott, amelynek évi kamatja elsősorban a publikáló tanárokat volt hivatva támogatni, s az összeg csak abban az esetben szállhatott a könyvtárra, ha valamelyik évben nem akadt jutalmazásra érdemes szerző. Mindössze ez a kevés és igen bizonytalan anyagi forrás állt a bibliotéka rendelkezésére.

A könyvtár pénztelensége igen tartósnak bizonyult. Így tehát állománygyarapítás szempontjából hagyatékokra, ajándékokra lehetett számítani. Szerényen ugyan, de mégis kerültek ezekben az években is újabb kiadványok a gyűjteménybe. Az előbb említett kanonokokon túl a Líceum könyvtárára hagyományozták könyveiket Dobronyai, báró Gerlitz Bódog, Mészáros György stb. káptalani tagok, s ajándékba küldte el 39 kötetét a Londoni Bibliai Társaság,

amely a Biblia 18 fordítását, valamint a Társaság történetét és levelezését foglalta magába. Ez azonban korántsem jelentett tudatos gyarapítást, egységes profil kialakítását.

Az egeri könyvtár vigasztalan helyzetének báró Fischer István (1754-1822) érsek határozott lépése vetett véget. Fischer 1814-ben egyházmegyeinek nyilvánította a könyvtárat, s a Főkáptalan beleegyezésének megnyerése után elrendelte, hogy az elhunyt káptalani tagok könyvei a bibliotékára szálljanak, s ugyanakkor kinevezte báró Szepessy Ignác kanonokot a könyvtár igazgatójának, aki egy könyvtárost (évi 600 forint + ellátás fejében) és két segítőerőt (20-20 forint havi fizetéssel) vett alkalmazásba saját költségén.

Négyesi báró Szepessy Ignác 1780. augusztus 13-án született Egerben. Jámorsága és alapos felkészültsége révén már 25 éves korában szülővárosának plébánosa volt, s mindössze 28 éves, amikor érseke egyik káptalani stallum tulajdonosává tette. 1820-ig maradt Egerben, mert ekkor nevezték ki erdélyi püspökké, ahonnan 1828-ban a pécsi egyházmegye élére távozik. 1831-ben a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagjává választották. Szepessy Ignác rendkívüli tudása, nagylelkű bőkezűsége országosan ismert volt. 1838. július 16-án halt meg Pécsen, s „ravatalánál gyászba borult az egyház, sírt a haza, könnyezett a tudomány, zokogott a művészet és lelke megérdemlett boldogságáért imádkozott a szegények megszorodott szíve”.

Szepessy nagy lendülettel fogott munkához, s igyekezett rendbetenni a könyvtár dolgait. Ellenőrzést tartott, számbavette a bibliotéka állományát és a művekről jegyzéket készített. Gondoskodott a megrongálódott könyvek köttetéséről, s újak beszerzését is szorgalmazta. Gondoskodott a csillagda könyvtáráról is. Egyesítette a csillagászati gyűjteményt a törzsanyaggal, de ezen belül az obszervatórium könyveit különgyűjteményként kezelte. Jellemző a könyvtár helyzetére, hogy Szepessy - az időközben bekerült hagyatékok ellenére is - csak 20.274 kötetet talált a bibliotékában.

Szepessy Ignác 1820-ban fejezte be áldásos működését könyvtárunkban. Munkatársaival, Dinkay Pállal, később Becskey Ferencel kitűnő munkát végzett. Az állományvédelem és kölcsönzés mellett a teljes anyagot feldolgozta, beleértve Fuchs és Fischer érsekek hagyatékát, összesen 3830 kötetbe foglalt 2435 munkát. Ez inkább csak jegyzetbevételt jelentett, ezért később Albert Ferenc szükségesnek látta az új feldolgozást.

Miután Szepessy Erdélybe távozott, a könyvtár élére Durcsák Jánost nevezték ki prefektusnak, melléje pedig Szemecskey Józsefet könyvtárosnak, s változatlanul a könyvtárban maradt Dinkay Pál jogtanár segédkönyvtárosnak. Ők hárman 1837-ig dolgoztak együtt a bibliotékában. 1838-tól a neves Roskoványi Ágoston káptalani tag, a későbbi váci püspök vette át a prefektusi tisztséget. Szemecskey és Dinkay változatlanul megőrizték beosztásukat Roskoványi mellett egészen 1852-ig. A jelzett 32 év, tehát 1820-1852-ig terjedő időszak gyakorlatilag eseménytelenül telt el. A kölcsönzés szabályosan folyt, újabb komoly hagyatékok kerültek az állományba, de a feldolgozás gyakorlatilag leállt. 1852-ben már Bartakovics Béla volt az egeri érsek, s ő nevezte ki Danielik János kanonokot, a későbbi akademikust, a könyvtár prefektusává, melléje pedig Montedegoi Albert Ferencet könyvtárosként. Albert 1872-ig dolgozott a könyvtárban.

Mantedegoi Albert Ferenc 1811. január 1-jén született Klagenfurtban. Mivel édesapja katonatiszt volt, a család lakóhelye gyakran változott. Ferenc először Milánóba került, pár évvel később Bécsbe, végül pedig Egerbe követte a szolgálatot teljesítő édesapját. Egerben csakhamar ismeretséget kötött Tittel Pál katolikus pappal, aki az egeri csillagda vezetője volt. Albert élénk érdeklődést tanúsított a csillagászat és segédtudományai iránt, s gyakorlatilag autodidakta módon komoly szakemberré fejlesztette magát. Amikor Tittel Pált Budára helyezték, Albert követte mesterét. Tittel 1831-ben bekövetkezett halála után egy ideig ő vezette a

csillagdat, később egyetemi tanár lett. Amikor a gellérthegyi obszervatórium Budavár ostroma alkalmával elpusztult, Albert Ferenc visszajött Egerbe, ahol Bartakovics érsek kinevezte egri csillagásznak, líceumi tanárnak, s rábízta a bibliotéka könyvtárosi teendőit. Montedegoi Albert Ferenc könyvtárosként is maradandót alkotott.

Albert szerint 1852-ig összesen 11 ezer kötettel szaporodott Eszterházy halála óta az egri Líceum könyvtára. A Fuchs és Fischer hagyatékán kívül az egri bazilikát építtető Pyrker János László könyvtára is a Líceumba került, amely 7140 kötetbe foglalt 405 munkát jelentett. Többek között a néhai velencei pátriárka hagyatékozta a könyvtárra a Magyarországon létező egyetlen autográf Mozart-levelet, és a nagyon értékes kódexünket, a Horae Beatae Mariae Virginis-t.

Bartakovics Béla nagy pártfogója volt a tudománynak, támogatója a tudósoknak, s méltán nevezi őt Albert Ferenc könyvtárunk második alapítójának. 1860-ban sikerült a 6523 kötetből álló, 4695 munkát magába foglaló káptalani könyvtárat is az egyházmegyei gyűjteménybe olvasztani, ugyanakkor Bartakovics érsek még életében 7644 kötetet, 6268 munkát ajándékozott a bibliotékának. Megszerezte Naidhart Antal jószágigazgató 5409 kötetes könyvtárát (4200 munka), s ő vásárolta meg Toldy Ferentől, a magyar irodalomtörténet-írás atyjától a 207 bizonyítottan eredeti Mikes-levelet a Béli- és Pompéry-kódexekkel együtt.

Ha Bartakovics érseket Albert Ferenc könyvtárunk második alapítójának nevezte, a hálás utókor ugyanígy elmondhatja, hogy Albert Ferenc pedig újra életet lehel az egri Líceum könyvtárába. Napi nyolc órai nyitva tartás, és a csillagda felügyelete mellett, szakadatlan munkával dolgozta fel a felgyülemlett anyagot. Így nyilatkozik: „Azon számos könyvről - mennyiségük a 11.000-et felülhaladja -, melyekkel a nagy Eszterházy püspök halála óta 1852-ig a könyvtár szaporodott vala (Fuchs, Fischer, Pyrker érsekek hagyatékán kívül Tajer György, Büky József, Nováky József, Mészáros György, Gerliczy Bódog könyvtárával - AL), kevésbé volt gondolkodva. Felállításukban semmi elv nem volt követve, jegyzékük teljesen hiányzott. Kötelességem szerint hozzáfogtam e hiányok kipótlásához, a könyvek rendezésében a szakrendét, lajstromozásukban a régi és nálunk szokásba vett módszert követvén. Azonkívül készíték az egész könyvtárról még más különleges könyvjegyzékeket is, jelesen a csonka munkák, a több példányban meglévő, a könyvnyomtatás feltalálása utáni két első évszázad folytán megjelent könyvek jegyzékét, továbbá a kéziratok és végre a ritka könyveknek leíró és könyvészetileg megismertető jegyzékét, mely munkák által a könyvjegyzék kötetszáma 14 ívrétűvel szaporodott.” Ez történt tehát az 1852-ig beérkezett könyvekkel. A további növekedés pedig: „...9 évi folytonos munkámat vette igénybe és könyvtárunk címzéskönyvének számát 13 ívrétű vastag kötetbe szaporította, ti. a sorrendit 1, a betűrendit 6, a szakrendit 6 kötetbe, úgy hogy a címzéskönyv összes száma jelenleg 44 nagy kötetbe rúg, melyek közül 28 kötet saját művem.”

Albert Ferenc 1855. július 15-én 28 folio oldalon kimerítő beszámolót nyújtott be az érsekségre a könyvtár állapotáról. Ez a beszámoló 23 mellékletet is tartalmazott - mindannyi valamilyen kimutatás a bibliotéka állományáról. Valóságos kincsesbánya könyvtártörténeti szempontból. Albert elemezte az egyes főpapok hagyatékát, összeszámolta, hogy az Eszterházy-féle gyűjtemény 10.689 kötetében van possessori bejegyzés, de kimutatást közölt a kötetlen kiadásokról, a hiányokról, a kint lévő munkákról stb. is.

Albert elmondja még, hogy 1855-ig 822 munka (2905 kötet) vészett el a könyvtárból. Ezek közül 147 munka 240 kötete Kolonics József könyvtárszolga rovására írható, amit Kolonics 1850. szeptember 30-án írásban elismert, s megígérte a jóvátételt. A szóbanforgó kiadványok Albert szerint túlnyomó többségben szépirodalmiak, tehát pótolhatók.

A könyvtáros javaslatot tett Bartakovics érseknek alapszabály létrehozására, amely kimondaná, hogy tilos kölcsönözni kéziratokat, ösnyomtatványokat, sorozatokat, kézikönyveket stb., s ugyanakkor meghatározná a kölcsönzési időt. Ezt azért is hangsúlyozta, mert 1855-ben 113 munka 246 kötete volt csaknem évtizede kölcsönadva, s visszaszerzésükre nem sok remény volt. A főkönyvtáros azt is szövegátette, hogy betelt a könyvtárterem, s új helyiség megnyitására lesz szükség, s jó lenne „tudományszakonként” legalább egy folyóirat megrendelése.

Jellemző Albert Ferenc pontos munkájára az állomány tartalmi és nyelvi megoszlásáról készült felmérés is. Eszerint 1867. december 31-én következő volt a helyzet:

Az egyházmegyei könyvtár 45.449 kötetel (31.331 munka) rendelkezett, amelyből 372 munka 397 kötete volt kézíratos, s 95 munka 96 kötete volt ösnyomtatvány. Tartalmi lebontásban: hit-tudomány 9345 munka 12.949 kötetben; jogtudomány 5316 munka 6229 kötetben; orvostudomány 851 munka 875 kötetben; történettudomány 4674 munka 8371 kötetben; bölcsészet 2831 munka 3662 kötetben; nyelvészet 7730 munka 11.616 kötetben; vegyes tartalmú 584 munka 1729 kötetben. A diplomok száma pedig 6000 kötet. Ezek a kiadványok összesen 38 nyelven íródtak. Így pl. latinul 16.381 munka 19.977 kötete; magyarul 4077 munka 5382 kötete; németül 7060 munka 12.514 kötete; franciául 1741 munka 4046 kötete; olaszul 1496 munka 2188 kötete; angolul 154 munka 593 kötete; ógörögül 133 munka 258 kötete; héberül 29 munka 43 kötete; oroszul 48 munka 62 kötete stb. Albert elmondja azt is, hogy a könyvtárban a Biblia 25 nyelven, a Miatyánk pedig 625 fordításban található meg.

A magyar nyelvű kiadványok a teljes állomány 11,84%-át teszik ki s ez még mindig nagyon alacsony, különösen a latin nyelvű munkák 43,95%-os arányához viszonyítva. Albert szóvá teszi ezt, s a magyarázatot ő is abban látja, amit már korábban mi is elmondtunk ezzel kapcsolatban. Mondandóját azzal is kiegészíti, hogy a magyar nyelvű munkák javarészt az utóbbi években - Bartakovics érsek vásárlásai révén - kerültek a könyvtárba.

Albert Ferenc példátlan szorgalommal végzett munkája fordulópontot jelentett bibliotékánk életében. Az utódok hiányában voltak pénznek, munkaerőnek, az egyre növekvő állomány mind nagyobb és nagyobb gondot jelentett a könyvtárosoknak, s ezért ennyire naprakészen a gyűjteményt soha többé nem tudták rendbe tenni. Albert panaszkodott, hogy a könyvtár semmilyen pénzalappal nem rendelkezik, nem tudják beszerezni a legegységibb kézikönyveket sem az egyre bővülő könyvpiacról. Teljesen az érsek könyörületére voltak utalva. Albert reménykedett, hátha a főpap alapot tud teremteni a könyvtár számára. Sajnos, ez az alap még sokáig váratott magára.

A könyvtár prefektusai gyakran változtak Albert idejében. Danielik után 1856-ban Németh Mihály, 1862-ben Perger János, 1869-ben egy évre Ipolyi Arnold, majd 1872-ben újra Danielik János töltötte be ezt a tisztséget. Albert Ferenc ebben az évben adta át helyét Stephanovszky Sándornak, s 1879-ben tűnik fel segédkönyvtárosként Michalek Mano, aki 1914-ig dolgozott a bibliotékában. Munkásságának legszebb gyümölcse a könyvtár katalógusának sajtó alá rendezése.

A magyar könyvtárügy egyik pozitív jelenségének bizonyult, hogy a 19. század végén a Vallás-és Közoktatási Minisztérium igyekezett figyelemmel kísérni az egyházi könyvtárakat, így természetesen az egrit is. Trefort Ágoston miniszter 1875-ben levélben kereste fel Samassa egri bíborost, s szóvá tette az egyes könyvtárak hiányosságait a beszerzés terén, s buzdította a főpapot újabb kiadványok vásárlására, s a hiányzó pótlására. Samassa tett is lépéseket az ügyben, s többek között ő szerezte meg könyvtárunknak a képviselőház igen értékes nyomtatványait, jegyzőkönyveit és naplóit.

Stephanovszky Sándor könyvtáros 1877-ben a könyvek átfogó jelzettelésével kapcsolatos tervezetet nyújtott be a főpásztornak. Stephanovszky kettős jelzetet javasolt. Az első a kötet felső részén lenne, ahol két szám szerepelne. Így pl. 10/20 esetében a felső szám a mű, az alsó pedig a kötet sorszámát jelölné. Ennek révén minden beérkezett könyvön világosan látni lehetne hányadik munka és hányadik kötetként érkezett a bibliotékába. A könyv gerincének alsó részére pedig a másik jelzet, a pontos helyrajzi (raktári) szám kerülne. Stephanovszky minden helyet ki akart tölteni, s minden könyvtári egységnek végleges helyet adott. Így a dokumentumok nem helyezhetők át, új kiadványokat nem lehet közbeiktatni, az állomány jobban ellenőrizhető, áttekinthető, kezelhető. Samassa véleményezésre elküldte a könyvtáros tervezetét Horváth Árpád egyetemi tanárhoz, aki teljességgel ellenezte az elgondolást. A bíboros azonban jóváhagyta Stephanovszky tervét, aki elvégezte a jelzettelést, s ma már világos: a könyvtáros elgondolása bevált. Stephanovszky megszüntette az Albert-féle megoldást, aki a possessorokat is feltüntette a jelzetben.

A könyvtárteremben a raktári szám jelzettelési módja - a Stephanovszky betű- és szám-kombinációja - végleges maradt, de a művek és kötetek beérkezési sorrendjét a későbbi könyvtárosok nem jelölték a kiadványokon.

A század utolsó évtizedeiben is újabb gyűjteményekkel gazdagodott az egyházmegyei bibliotéka. Beérkezett természetesen Bartakovics érsek és Stephanovszky hagyatéka, továbbá Danielik János, Tárkányi Béla, Balássy Ferenc - mindhárman a Magyar Tudományos Akadémia tagjai - könyvgyűjteménye és a zenetudós Zsaskovszky József roppant értékes egyházzenei könyvtára. Ezek a hagyatékok példányszám tekintetében azonban nem különösebben nagyok. Michalek kimutatása szerint ugyanis 1890-ben az egri gyűjtemény 40.634 munkát tartalmazott 48.264 kötetben, 34 nyelven. A gyarapodás tehát 9303 munka 2815 kötetben. Az adat furcsasága abból adódik, hogy az aprónyomatványokat 20-30-as csoportokban tékába foglalták, s azt egy kötetnek jelezték. Ugyanakkor Michalek szerint a könyvtárban már csak 34 nyelven találhatók kiadványok. Ez a megjegyzés arra is utalás, hogy a jelzett évtizedekben veszték el könyvek a gyűjteményből.

Az egri Líceum könyvtárának 19. századi történetére általában jellemző az alapos, körültekintő munkavégzés, amelyet megkoronázott a Michalek-féle katalógus 1893-as kiadása, amelyet két pótfüzet követett 1894-ben és 1900-ban. Az 1807 nyomtatott oldalt kitevő katalógus a világ csaknem valamennyi nagyobb könyvtárában megvan. Jóllehet, lassan már évszázados ez a munka, a hazai és külföldi kutatók jó része mégis ennek nyomán jut el hozzánk.

Az eddigiek során kitűnt, hogy a könyvtár állománya Eszterházy után teljesen nélkülözte a módszeres gyűjtést. Eltekintve az esetenkénti vásárlásoktól elsősorban hagyatékokkal bővült a könyvanyag. Így természetesen nem lehetett szó egységes profil kialakításáról, azt azonban nyomatékosan hangsúlyozni kell, hogy egyes hagyatékok vagy ajándékok - a könyvtár páratlan szerencséjére - nagyszerűen összeválogatott gyűjteményt képeztek. Így tehát bibliotékánk - ha időben később is - hozzájuthatott fontos kiadványokhoz és periodikákhoz, s ezek együttese ma már olyan kincseshányát jelent, amely országos és nemzetközi tekintetben is igen jelentős. Példányszám viszonylatában nem túlméretezett a 19. századi anyag, de ragyogóan összeválogatott mind tudományos, mind helytörténeti tekintetben.

A 19. század folyamán napi nyolc órán át tartott nyitva a könyvtár. Sajnos, a bibliotéka használatára vonatkozó iratanyag elveszett, ugyanígy eltűnt a kölcsönző kötetek egész sora, de az érdeklődés méretéről az is sokat elárul, hogy szükséges volt napi nyolc órán át nyitva tartani, szükséges volt a kb. 30 személyes olvasótermet működtetni, s ugyanígy szükségesnek bizonyult a katalógust kinyomtatni. Ez természetesen nemcsak a könyvtár igénybevételére, de az állomány értékére is utalás.

A könyvtár eredeti helyiségei már a század közepén kevésnek bizonyultak. Bartakovics érsek ugyanezen az emeleten - a barokk teremről keletre -, újabb helyiséget bocsátott az egyházmegyei könyvtár rendelkezésére, ahol 19 szekrényt állítottak fel a bővülő állomány befogadására.

Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár teljes állománya - mint arra már utalás történt - kezdettől fogva nagyságrendben van elhelyezve a polcokon. Ezt a megoldást a mi esetünkben nem csupán esztétikai és helykihasználási szempontok javallották, hanem az állományvédelem is. A gyűjtemény különös értékeire való tekintettel szabadpolcos elhelyezésre nem került sor, az olvasók mindig a könyvtárostól kapták kézbe a könyveket.

Michalek Manó nyomtatott katalógusa új fejezetet nyitott könyvtárunk életében. Nagy veszteség számunkra, hogy céduláit - miután a címjegyzék elhagyta a nyomdát - eldobta. Már Albert is gondolkodott, milyen katalógust készítsen, de az egyöntetűség kedvéért a kötetforma mellett döntött.

A nyomtatott katalógus által országos és nemzetközi porondra lépett az Egri Főegyházmegyei Könyvtár, de a belső használathoz elengedhetetlenül szükséges cédulakatalógus felállítása a húszadik század feladatává vált. Erre azonban még jó ötven évig várni kellett.

3. Könyvtárunk történetének áttekintése 1900-1983-ig

Michalek Manó nyomtatott katalógusa bibliotékánk megnyitásának századik évfordulójára jelent meg 200 példányban.

A második pótfüzet hét évvel később, 1900-ban látott napvilágot, mintegy jelképesen lezárva könyvtárunk 19., és megnyitva 20. századi történetét. A „szakszerű címjegyzék” szerint 45.000 mű volt könyvtárunkban a következő megoszlás szerint:

hittudomány	15.400
jogtudomány	3800
államtudomány	2600
orvostudomány	4100
matematika és természettudomány	2600
filozófia, esztétika, pedagógia	2800
történelem és földrajz	7400
philológia és irodalomtudomány	5500
vegyes	800
összesen:	45.000

Ehhez járul még 33 középkori kódex, 570 egyéb kéziratnyi egység, 92 ősnymtatvány és 389 RMK (1711 előtti nyomtatvány).

1900-ban még csak négy periodika - MTA értekezései, Atheneum, Irodalomtörténeti Közlemények és a Stimmen aus Maria Laach - járt rendszeresen a könyvtárba. Úgy tűnt, hogy a századvég nagyszerű munkája és eredménye ígéretesebb jövő nyitánya lehet.

Fájdalom, de az egri bibliotékára a 20. század első hat évtizede alatt nehéz és szomorú sors várt. A vásárlás a minimumra esett, megritkultak a hagyatékok, szegényes volt a kiszolgálás, halmozódni kezdett a feldolgozatlan állomány, a történeti változások és a hűtlen kezelés pedig többször is nagyon megtépázta a patinás gyűjteményt.

Michalek 1916-ig vezette a könyvtárat. Munkáját mindvégig az ügybuzgalom, a precizitás, a könyvtári munka iránti szeretet jellemezte. 1892-től segédkönyvtárosa Hausner Károly, 1897-től Kerekes Arvéd, 1901-től Huttkey Lipót, 1914-től pedig Leskó József volt. Az idősödő, beteges Michalek 1906 után már nem igen tudott dolgozni, így minden munka helyetteseire hárult. Közülük Huttkey felületesen dolgozott és hűtlen állománykezelése súlyos károkat okozott a könyvtárnak. Mikor tevékenysége gyanússá vált, kilépett a papi keretből, s utódja Leskó fokozatosan fedezte fel az eltűnt értékek egész sorát. Leskó - akit azzal is megbízott az egyházmegyei vezetés, hogy próbálja visszaszerezni az eltulajdonított kiadványokat - legjobb szándéka ellenére sem tudott megbirkózni az egyre szaporodó feladatokkal. Egyetlen könyvtárostól, aki karkápláni teendők és heti 20 hittanóra mellett végezte a könyvtár összes teendőit, irreális volt elvárni az elmaradások pótlását és a napi munka elvégzését.

1921-ben érdekes gondolat született a könyvtárunkban őrzött Dante-kódex ügyében. Szirmacsányi Lajos érsek - a Magyar Tudományos Akadémia megkeresésére - felajánlotta az Eszterházy által Auersperg herceg könyvtárából vásárolt kéziratot az első világháború folyamán olasz kézre került két korvina visszaszerzéséért azzal a feltétellel, hogy az egyik az Egri Főegyházmegyei Könyvtár tulajdonába kerül. A Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója 1921 novemberében el is vitte a kódexet, de a cserére nem került sor. A dokumentumot 1922-ben visszahozták őrzési helyére.

A század első évtizedeiben a könyvtár mindössze néhány jelentős értékű kiadványt tudott vásárolni. Így pl. kézikönyveket, sorozatokat, monográfiákat stb. Kisebb-nagyobb hagyatékok is bekerültek a bibliotékába - pl.: Pánthy, Stephanovszky, Hován János, Rapics Rajmund, Krassy Félix, Szele Gábor, Demkó György, Katinszky Gyula, Foltin János és Samassa József gyűjteménye -, de ezek különösebb értéket nem képviseltek. A könyvek egy részét Leskó szétválogatta ugyan, de feldolgozásukra már nem futotta idejéből.

Ambrus István prefektus 1923 áprilisában felhívta az érsekség figyelmét a személyzeti problémára, de a világháborút követő években az egyházmegye nem tudott új munkaerőt alkalmazni. Végül 1924 februárjában Urbanovics Imre székesegyházi alsekrestyést vették fel a „hátralékos munkák elvégzéséhez” segédmunkaerőnek. A későbbi eseményekből kitűnt, hogy ez sem bizonyult megoldásnak.

1936-ban Subik Károly irodaigazgató indítványára Leskó Józsefet látványosan menesztették. Az indoklás: magaviseletbeli kifogások, a könyvtár elhanyagolása. A felsőbb hatóságok megítélése szerint a Huttkey Lipót kezén eltűnt könyvek visszaszerzésében sem járt el kellő hatékonysággal.

Noha Leskó nem menthető fel teljességgel, a hatósági lépés mégis meggondolatlan és megalázó volt a könyvtárossal szemben. Az előzményekből és Leskónak az ügygel kapcsolatos keserű kifakadásából világosan kitűnik: a kialakult helyzetért nem csupán ő a felelős. A káptalani vizsgálóbizottság kérdőívére adott válaszában többek között így ír: „Méltatlanul, sőt igazságtalanul megcsúfoltak, kipellengéreztek, most okot keresnek rossz lelkiismeretük megnyugtatóására... Valljuk meg őszintén: az egri főegyházmegyei könyvtárnak (sic) a legnagyobb hibája, hogy létezik. Nagy alapítója halála után teng-pang, haldoklik. Mostoha gyermek, nem gondolnak vele. Irodai és hagyatéki selejtek nem szolgálják a közművelődés ügyét, agyonkínzott emberek állják ideig-óráig a sarat, azután kidőlnek.” Leskó szavai valójában könyvtárunk századeleji sorsát foglalják össze. Azt is elmondja, hogy már 1916-ban 10 éves hátrányban volt a feldolgozás, mert nem volt elegendő személyzet a könyvtárban. Az ő ideje is szétforgácsolódott, munkájához alig kapott segítséget, de ennek ellenére: „Továbbra is maradtam szolgálja és értelmi vezető, folyton zaklatva felülről és alulról egyaránt... Minden tiszteletdíj nélkül dolgoztam hosszú éveken át...” A tudásáért sokak által tisztelt Leskó a bekerült hagyat-

tékokról így nyilatkozik: „Egyesek nem tekintik a statutumot magukra nézve kötelezőnek. Ami a könyvtárba jut, az többnyire lim-lom, selejt, vagy elavult kézikönyv, töredék könyvsorozat...”

Huttkay révén összesen 361 kötet (222 munka) tűnt el. Mennyiségét tekintve ez nem lenne érzékeny veszteség, de tartalmi és érték szempontjából roppant károsodás, jó részük már sohasem pótolható. A 361 kötetből 28 kötet (23 munka) volt ösnyomtatvány, 20 kötet (20 munka) kézirat, valamint a Béldi-kódexből 35 levél, 31 kötet (31 munka) RMK, 12 kötet (12 munka) ritka hungarika-nyomtatvány és 270 kötet (136 munka) egyéb természetű kiadvány. A vizsgálatot végző bizottság nem tudta egyértelműen bizonyítani, hogy lopásról van-e szó, vagy csupán hanyagságról.

A Leskó ügyét vizsgáló bizottság végre hivatalosan megállapította azt is, hogy egy könyvtáros nem elegendő a könyvtári munkák végzésére és javaslatot tett mind a személyzet, mind a férőhely bővítésére, valamint az új könyvtáros, Ficzel Antal által szerkesztett szervezeti szabályzat elfogadására.

Szmrecsányi Lajos érsek élénk figyelemmel kísérte a vizsgálat menetét és elfogadta a bizottság indítványait. A személyzeti létszám terén egyelőre nem történt változás, de a többi intézkedés előnyösnek bizonyult. A könyvtár férőhelyét lényegesen bővítették: az első emeleten 1937-től a 43-44., valamint a 46-48. számú helyiségek álltak a könyvtár rendelkezésére. Ezek közül a 46. sz. helyiség lett az olvasóterem, a 43. pedig az ún. kiskönyvtár.

Az említett szervezeti szabályzat hét gépelt oldalon a könyvtárral kapcsolatos lényeges tudni- és tennivalókat mondja el. Könyvtárunk életében ez az első ilyen dokumentum. Az irat egyrészt szabályozni kívánta a bibliotéka működését, s ugyanakkor az állomány védelmét is szolgálni akarta. Részletesen beszél a könyvtár címéről, körbélyegzőjéről, helyiségeiről, a művek elhelyezéséről és leltározásáról, a meglévő leltárakról, katalógusokról, a könyvtár használatáról, nyitva tartásáról (hétköznaponként 10-12), a kölcsönzésről, az ügykezelésről, a személyzet kötelmeiről, a könyvtár leltári átadásáról stb. Ficzel már programjába vette új cédulakatalógus felállítását, mert „eddig kevés műről készült katalóguscédula, azok is mivel hosszúka, vékony papíron csupán az alapleltár másolatai, kezelésre alkalmatlanok: ezért idővel az egész könyvtárról új cédulakatalógus készítenő.”

Ficzel Antal új lehetőségekkel, nagy lendülettel kezdte munkáját. Már az első év után 1381 munka leltározásáról és 1595 folyóirat-évfolyam, valamint 1203 kötet - mint duplumok - rendezéséről számolt be. A kölcsönvett könyvek száma még csak 447 darab volt. A kölcsönzés mennyisége a következő években erősen ingadozott. Esetenként négyszáz alá, máskor hatszáz fölé emelkedett a kikölcsönzött kötetek száma. A jelentések szerint a háborús évek alatt is zavartalanul folyt a munka - különösen az 1900-tól felhalmozódott állomány számbavétele és feldolgozása. Ficzel is érezte, mennyire kevés egy ember munkája, s ezen segítendő, Czapik Gyula érsek 1944 júniusában 3 tanítót a nyári szünet idejére a líceumi Könyvtárba osztott be kisegítő munkára, s az érsek a többi nyári szünetekre is kilátásba helyezte a személyi segítségnyújtást.

Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár életének legszomorúbb korszaka 1945 és 1959 közötti évekre tehető. A háború okozta kár és a felújítási munkálatok miatt a negyvenes évek végén a bibliotéka éppen hogy csak létezett. Mindössze egy-két kisebb hagyaték beérkezésének van nyoma. Lassan azonban elkészültek az ablakok, megjavították az ajtókat, elvégeztek egyéb felújítási munkálatokat a Magyar Általános Hitelbank segítsége és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium támogatása révén. Amikor azonban újra beindulhatott volna az élet, bekövetkezett a Líceum részleges államosítása.

1948. július 31-én jegyzőkönyv készült a Líceum egyik termében az államosított iskolákkal (tanulóotthonokkal) egybeépített egyházi épületek megosztása ügyében. Az ötoldalas irat aprólékosan ismerteti a megállapodás minden mozzanatát. Az egyházi és világi képviselők (a IV. miniszteri bizottság) megállapodtak, hogy közösen használják a lépcsőket, de külön villanyórát szerelnek fel, mindkét fél a saját tüzelőjét használja stb. Az okmány hosszan felsorolja a Líceum azon helyiségeit, amelyek az egyházmegye birtokában maradnak, így pl. a kápolna, a könyvtár összes terme, a díszterem, a képtár és a múzeum, a nyomda helyiségei irodákkal és raktárakkal stb.

Az Egri Főegyházmegyei Levéltárban található, 1949. szeptember 15-én készült jegyzőkönyv szerint azonban az Általános Pedagógiai Főiskola lezárta és lepecsételte a líceumi könyvtár, levéltár, múzeum és képtár termeit. Ennek előzménye az volt, hogy öt nappal korábban - tehát szeptember 10-én - a főiskolán elkészült a 2817/1949 Főig. sz. jegyzőkönyv, s ez hivatkozott a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1254-13.001-9/1949. számú rendeletére, amely utasítaná a Heves vm. Tanker. főigazgatóját, hogy a Líceum még nem államosított részét - a kápolna kivételével - állami tulajdonba vegye berendezésével együtt.

A jogtalan eljárás csakhamar az egyházmegyei vezetés tudomására jutott, mert Czapik érsek néhány nappal később, vagyis szeptember 15-én átküldött két egyházmegyei jogászt a Líceumba, nézzen utána, mi a helyzet a nevezett termék ügyében. A küldöttek - miután meggyőződtek a termek lezárásáról -, mondanivalójukat még aznap jegyzőkönyvbe foglalták ezzel a megjegyzéssel: „Az épületben nem kérdeztük, de nem is kérdezhettük, hogy a lepecsételésnek mi lehet az oka. Az épületen kívül egy régi altisztismerős azt mondta - természetesen felelőtlenül -, hogy a lepecsételésnek az az oka, hogy állami tulajdonbavétel fog történni és addig is biztosítani akarták a nevezett helyiségekben lévő tárgyakat.”

Az érsek szeptember 20-án főszámvevőjét és annak titkárát küldte át hasonló megbízatással. A két pap - az egyházmegye birtokában maradt épületrész gondnokának vezetésével - újabb terepszemlét tartott. Az esetről felvett jegyzőkönyv szerint a gondnok ismerteti, a két küldött pedig konstatálja a helyzetet, miszerint „az egri érsekség tulajdonát képező és az épületnek I. emeleti 43. és 48. számú helyiségében lévő egyházmegyei könyvtár, valamint a II. emeleti 82. számú helyiségében elhelyezett Érsekmegyei múzeum és képtár ajtajai az egri Állami Pedagógiai Főiskola pecsétjével le vannak zárva.”

A históriával kapcsolatban Czapik Gyula érsek már másnap, tehát szeptember 21-én a következő levelet írta Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszternek: „Miniszter Úr! Tisztelettel közlöm, hogy a folyó hó 13-án vett és 14-én telefonon kapott személyes közlésével ellentétben az Érseki Könyvtár és Érseki Képtár helyiségei a mai napon, szeptember hó 21-én is változatlanul le vannak pecsételve, és így oda be nem léphetek. Kérem nb. intézkedését. Eger, 1949. évi szeptember hó 21-én. Tisztelettel: Czapik Gyula egri érsek.”

Czapik levelére a miniszter október 3-án a következőket válaszolta: „Érsek Úr! A könyvtár és a képtár újabb bizottsági megvizsgálása előtt még az Érsek Úr ittléte idején elrendeltem, hogy a termeket az államosítás alól vonják ki és a döntésig azokat a termeket zárják be. Ilyen módon a könyvtár és képtár állaga mindenesetre biztosítva van, a termeket senki nem használja és a bizottság jelentése után módomban lesz végleges döntést hozni. Szívélyes üdvözlését küldi Ortutay Gyula.”

Végleges miniszteri döntés az ügyben nem született. A könyvtár teljes állománya 1954. október 30-ig zárva volt. Időközben azonban a főiskola kiürítette a kiskönyvtárat. A több mint 45.000 kötetes állományt a volt egyházi nyomda földszinti terméibe hordták és ömlesztették, s ott is maradt 1959-ig. Az 1952. február 28-án az Állami Egyházügyi Hivatal megbízásá-

ból az Országos Könyvtári Központ ideutazott munkatársai már csak konstatálni tudták a helyzetet. Az ömlesztett állományból kiemelték a 12 legértékesebbnek vélt dokumentumot, s azt elhelyezték a főigazgatói iroda pánccszekrényében. Mind a pánccszekrény, mind a raktározó helyiség egyik kulcsát Ficzel könyvtáros kapta meg, s elvileg külön-külön sem a főiskola, sem az egyházmegye nem juthatott hozzá a lezárt könyvekhez. A kiskönyvtárat tehát nem államosították, s így az ma is az egyházmegye tulajdonát képezi.

A második világháború után néhány évvel újra jelentkeztek a kutatók és a tudományos intézmények. Az egyházmegyei hatóság, mivel könyveihez nem férhetett hozzá, visszautasította a hazai és külföldi érdeklődőket. Egy idő után a kedvezőtlen visszhang miatt is szükséges volt helyzeten változtatni.

1954. október 30-án, az egyházmegye visszakapta a barokk könyvtártermet a hozzá tartozó két kisteremmel együtt, továbbá a főigazgatói irodában őrzött műveket. Az átadásról jegyzőkönyv, a hiányokról jegyzék készült. Hivatalosan megállapították, hogy 153 munka hiányzik az állományból, köztük ősnymtatványok, 16., 17. és 18. századi kiadványok, és néhány 19. századi nyomtatvány. A hiányzó művek közt nem volt 20. századból származó könyv. Kézirataink száma is megcsappant, mert elveszett könyvtárunkból pl. Jókai Mór, Kazinczy Ferenc, Deák Ferenc, Liszt Ferenc és még több más irodalomtörténeti vagy közéleti szempontból jelentős személyiség kézírata. A könyvek visszaszármasztása után az Országos Széchényi Könyvtár vállalta az Egri Főegyházmegyei Könyvtár szakmai ellenőrzését. Az eseményről készült jegyzőkönyv kimondja: „Az állománynak az épület földszinti helyiségében lévő része az eredeti könyvtárhelyiség rendelkezésre bocsátását követően fog a kötetek visszahelyezése után, leltárilag visszaadásra kerülni.”

1953-ban Iványi Sándor vette át Ficzel Antaltól a könyvtár vezetését. Formailag megszűnt a könyvtár prefektusi státusa, ettől kezdve az ügyeket a főkönyvtáros saját hatáskörében végzi, vagy közvetíti az érseki hivatalba. Iványi tanulmányi ideje alatt (1956-1959 között Budapesten folytatott könyvtári tanulmányokat) a könyvtár ügyeit Ritter Márton megbízott könyvtárvezető-helyettes intézte.

1957. augusztus 15-től bevezették a belépődíjak szedését, s ez a látogatóktól szedett nagyon csekély, de állandó és biztos pénzforrás az első, könyvtárra fordítható rendszeres összeg Eszterházy alapítványa óta.

Tovább folyt a küzdelem a pusztulásra ítélt 45.000 kötet megmentéséért. Mivel eredményt nem sikerült elérni, a tűrhetetlen állapot felszámolása érdekében Brezanóczy Pál apostoli kormányzó - megszervezve a Művelődésügyi Minisztérium és az Országos Széchényi Könyvtár meghatalmazását - kényszermegoldáshoz folyamodott. 1959-ben kibontatta a kápolna rokokó padjait, s azokat a maklári templomba szállíttatta. Az Országos Műemléki Felügyelőség tilalma ellenére kiürített kápolnában helyezték el ideiglenesen a megkárosodott állományt. 48.904 forintba került az átalakítás és költöztetés. 1959 végén tehát - igaz, mostoha körülmények között, fűtetlen helyen -, védve és polcokon állt a kiskönyvtár anyaga. A kiskönyvtár helyiségei 1989. szeptember 14-i megállapodás értelmében 1989. december 15-től kerültek vissza az Egri Főegyházmegyei Könyvtár használatába.

1959 októberétől az érsekség Iványi Sándor főkönyvtáros mellé még két személyt alkalmazott. Így hárman elkezdhatték a munkát: a teljes revíziót, a könyvek és folyóiratok szétválogatását, a kölcsönzést, idegenvezetést stb., s megtették az előkészületeket a rekatalogizálásra. Az új feldolgozás eredménye az a cédulakatalógus, mely Iványi halálakor, 1983-ban már 100.000-nél több cédulát tartalmazott. Iványi ügyszeretetését, odaadó munkáját dicséri, hogy a kikölcsönzött

kötetek száma évről évre ugrásszerűen emelkedett. Ezeknek kb. 70%-át a főiskola tanárai és hallgatói használták.

1960 végére a könyvtárosok befejezték a teljes állomány revízióját és elkészítették a hiányjegyzéket. A zárolás ideje alatt a teljes állományból elveszett 1310 nyomtatott munka 1977 kötetben, valamint 279 kézirat és levél.

A könyvtár számadásai és költségvetései anyagi tekintetben lassú javulást mutatnak. A bevétel látogatási díjakból, duplumok értékesítéséből, és a Főegyházmegyei Hatóság támogatásából származik. Évről évre többet lehetett fordítani új beszerzésekre. 1960-ban 229 kötetet vásároltak és 22 magyar folyóiratra fizettek elő. Egy évvel később nyílt lehetőség külföldi folyóiratok megrendelésére. A duplumok értékesítésében, valamint külföldi folyóiratok és kiadványok beszerzésében állandó partnernek bizonyult a Kultúra Könyv- és Hírlap Kereskedelmi Vállalat. Rajta keresztül - különösen az 1960-as években - igen sok idegen nyelvű kiadvány érkezett könyvtárunkba. Az értékesítésre felajánlott kiadványok árának 60%-át készpénzben kaptuk meg, a fennmaradó 40%-ot pedig külföldi könyvek és periodikák vásárlására fordíthattuk.

Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár 1959 után minden tekintetben dinamikus fejlődésnek indult. Ha számadatokban kívánjuk ezt illusztrálni: 1960-ban 364 olvasó használt 1800 kötetet, 1965-ben 1216 olvasó 14.670 kötetet stb. 1981-ben 500 állandó kölcsönzője volt a könyvtárnak, akik 9000 kötetet kölcsönöztek ki. 1959 és 1973 között 410.000 turista és kölcsönző látogatta meg könyvtárunkat. Olvasóink és kölcsönzőink 1959 óta 260.000 kötetet kaptak kézbe. Az állomány 1973 végén meghaladta a 108.000-t. Az évi gyarapodás - vásárlásból - megközelítette ekkor az ezret, a hagyatékok könyvtárunkba kerülése azonban a második világháború után szinte teljesen leállt. 1973-ban már 66 folyóirat járt a könyvtárba, s ennek csaknem fele külföldi volt. Így pl. Nouvelle für Liturgiewissenschaft, Concilium, Études Stimmen der Zeit, Ephemerides Theologicae Lovanienses stb.

Időközben szakadatlanul folyt a feldolgozás. Iványi Sándor fő elfoglaltsága a könyvtár ügyeinek intézése volt. Kinevezése után a lekipásztori teendők alól részleges felmentést kapott. Mellette állandóan dolgozott egy, vagy két beosztottal, akik részt vállaltak mind a könyvtárosi, mind az idegenvezetői munkából. Iványi először próbálkozott az ETO meghonosításával is, de később feladta ezt a tervét. Feldolgozó munkája során elkészült a csillagászati különgyűjtemény, az RMK, több mint száz periodika helyrajzi és betűrendi cédulakatalógusa, miközben az alapkatalógus cédulái is gyorsan szaporodtak. Ritter Márton elkészítette kézirataink kötetkatalógusát (ennek alapján készítette - igaz megváltozott feldolgozási szempontok szerint - Iványi Sándor az 1850 előtti kéziratgyűjteményünk nyomtatásban is megjelent kötetkatalógusát), Puskás Miklós plébános összeállította az Egri Főegyházmegyei Közlöny repertóriumát stb. A főkönyvtáros különválogatta a helytörténeti munkákat, rendszeresen építette a helytörténeti bibliográfiát (sok ezer kézirat cédulát hagyott hátra a vonatkozó témában) stb.

Könyvtárunk a következő katalógusokkal rendelkezik:

- helyrajzi katalógus az egész anyagról;
- szerzői katalógus az egész anyagról:
 - a) az 1900 előtt begyűlt anyagról kötetkatalógusok,
 - b) az 1900 utáni anyagról cédulakatalógus;
- az 1900 előtt begyűlt anyagról nyomtatott szakrendi katalógus.

Külön katalógusok:

- kódexekről;
- kéziratokról (1850 előtti állományról kötetkatalógus);
- ősnymtatványokról;
- az RMK-anyagról;
- a hajdani Csillagvizsgáló könyvgyűjteményéről;
- helytörténeti állományról;
- a schematizmus-gyűjteményről;
- és a periodikáról.

Az 1959 óta végzett hatalmas munka szervezője - és többnyire kivitelezője - Iványi Sándor volt, aki fokozottan ügyelt a hiányok pótlására is. Állandó figyelemmel kísérte a kínálkozó lehetőségeket és sokszor saját pénzén vásárolta meg azon kiadványokat, amelyek elvesztek, vagy amelyeket nem vettek meg elődei. 1976-ban könyvtárunk legszebb kódexéről jelent meg hasonmás kiadás, amelynek egyik bevezető tanulmányát Iványi írta. Sándor bácsi - ahogy mi szólítottuk - segítségére volt a Heves Megyei Levéltár folyóiratának, az Archívumnak, a kurrens helytörténeti bibliográfia rendszeres összeállításával, de egyéb tudományos és irodalmi tevékenységet is folytatott. Mint említettük, ő készítette el pl. az OSZK jóvoltából 1986-ban napvilágot látott kézirat-katalógusunk kéziratát. Ennek megjelenését már nem érthette meg. (Az ötvenes és hatvanas években több ezer oldalnyi írása idegen név alatt került kiadásra, mivel saját neve alatt nem publikálhatott.)

Iványi Sándor 30 évig állt a könyvtár élén. Vezetése alatt az Egri Főegyházmegyei Könyvtár olyan eredményt, sikert és megbecsülést ért el, amelyet még soha. A feladat azonban, amit Iványi vállalt, meghaladta erejét. Ilyen kis létszámmal és pénz nélkül nem tudta befejezni a munkát, de a megkezdett úton tovább haladni, s a művet egyre teljesebbé tenni a megadott koncepció szerint talán már kevésbé félelmetes. Iványi lelkes munkájának nagyon fontos eredménye könyvtárunk életre keltése és a bibliotéka szolgáltatásainak igen lényeges kibővítése. Az utolsó fél évtized alatt azonban egyre jobban érezhető volt a már régről ismert probléma: kevés a pénz, a személyzet. Ezt a helyzetet súlyosbította a legendássá vált helyhiány. Nem volt olvasóterem, zsúfolásig megtelt a raktárhelyiség. Az évtizedek óta halmozódó nehézség nagyon megnehezítette a könyvtár életét.

Iványi Sándor feletteseinkhez továbbított jelentéseiben a hatvanas évek közepétől szinte mindannyiszor szóvá tette a helyhiány botrányát. 1978 februárjában így panaszkodott: „Legesleg-nagyobb gyötrelmünk, munkánk legnagyobb, mindennap tapasztalt akadálya azonban a kínzó helyhiány - főleg az, hogy a fentiekben is rögzített, de senki által nem méltányolt könyv- és olvasóforgalom lebonyolítása, s az egész könyvtári munka embertelen körülmények között, egyetlen, egyablakos kis szobácskában zajlik le, ahol az idegen- s egyéb forgalom, s az írógépkattogás zajában komoly munkát nem lehet végezni. Ezt a bajunkat évek - évtizedek? - óta állandóan elsírom, de eddig még mindig tökéletesen süket füleknek. 25 éves itteni szolgálatom alatt nagyon sok jóindulattal találkoztam, ... a látogatók részéről gyakran arcpirítóan kommentált helyzeten azonban nem óhajt változtatni senki.” Ma, tíz évvel később, végre örömmel elmondhatjuk: győzött az igazság, a kultúra szeretete és a józan ész. Termeinket visszakaptuk.

A segíteni nem akarás, a kibővült szolgáltatás, a kilátástalan helyzet felőrölte a főkönyvtáros erejét és lelkesedését. Kötelességtudatát azonban nyomasztó helyzete sem tudta kikezdeni. Iványi Sándor életének szinte utolsó napjáig bejárt a bibliotékába, szolgálta az embereket, mert - amint ő mondta - munkája, szenvedélye, az élete volt a könyvtár.

4. Az utolsó évek

A könyvtári szolgáltatás nagyon lényeges kibővítése az intenzív gyarapodás, a helyhiány miatti akadályoztatás, az állandó idegenvezetés mindkét teremben természetesen maga után vonta a feldolgozatlan állomány ismételt halmozódását. Ezért Iványi Sándor 1983-ban bekövetkezett halála után radikális lépéseket kellett megtennünk. Az idegenforgalom elől lezártuk a kápolnát, s az így felszabaduló négyzetmétereket feldolgozáshoz vettük igénybe. Igaz, télen fűtetlen, de szabad felület. Nagy mennyiségű duplumaink egy részét átadtuk antikváriumi értékesítésre. Teljes áttekintést biztosítottunk a kápolna felgyülemlett állományában, és igen komoly erőfeszítések árán megteremtettük a kampányszerű feldolgozás személyi, anyagi és tárgyi feltételeit.

Feladatunk azért is tűnt beláthatatlanul nagyra, mert a 10-15 éves lemaradás, a feldolgozatlan hagyatékok, a körünkből eltávozott Iványi Sándor átszállított könyvtára (kb. 15 ezer darab) mellett fogadnunk kellett Kádár László érsek, Czapik Gyula érsek, Mészáros Lajos káptalani helynök, Pákozdy József kanonok és Bíró Lajos plébános könyvhagyatékának jelentős részét is. Ugyanakkor természetesen folytatni kellett a hajdani kiskönyvtár rekatalogizálását, szükséges volt megoldani több száz periodikának legalább a jegyzékbe vételét. Feltárára várt még néhány ezer aprónyomtatvány és a helytörténeti állomány is.

Készséges, hozzáértő munkatársak és igen sok jóindulat révén sikerült megteremtünk az összehangolt és hatékony munkavégzés feltételeit. Nagy lépés volt könyvtárunk életében, hogy a Művelődési Minisztérium rendszeres támogatásának köszönhetően lehetőség nyílt főállású könyvtáros alkalmazására, és egyéb időszerű munkálatok elvégzésére. Így a jelenlegi főkönyvtáros - aki plébánosi teendőket is ellát -, bizton remélheti a dinamikus előrehaladást az Iványi-féle úton.

A feldolgozás és a megfelelő könyvtári kiszolgálás szempontjából nagyon szükséges technikai eszközökkel az NSZK-beli rottenburgi egyházmegye ajándékozta meg az Egeri Főegyházmegyei Könyvtárat. A nevezett nyugat-német egyházmegye a főkönyvtáros kérésére egy Rank Xerox 1025-ös fénymásológépet és egy - ugyancsak fénymásológéppel működő - Copymat 2043-as katalóguscédula sokszorosítót küldött bibliotékánknak. Ez utóbbi műszer különösen meggyorsította a feldolgozást, mert egy könyvtári egységről most már elegendő egyetlen katalóguscédulát megszerkeszteni, s erről tetszés szerint készíthető hibamentes másolat.

Könyvtárunk állandó pénzforrása egyrészt a turistaforgalom, másrészt az Egeri Főegyházmegyei Hatóság támogatása. Lehetőségeink további bővítése érdekében kiadtunk könyvtárunkról hatféle színes képeslapot. A kezdeti szerény vállalkozást újabb és igényesebb választékkal kívánjuk bővíteni, s ez a könyvtártörténeti kiadvány is része ennek a programnak. Szóvá tesszük egyéni támogatóink nagylelkűségét is, akik elsősorban könyvajándékokkal bővítik állományunkat. Külön megemlíthetjük Pesti László urat, aki nem csupán bőséges könyvadományokkal, de rendszeres anyagi áldozatvállalással is hozzájárul gondjaink enyhítéséhez.

A barokk könyvtárterem könyvállománya és faszerkezete bizony nagyon rászorult az alapos és vegyszeres kezelésre. Juhász Tibor kollégám vezetésével diákok végezték el a teljes könyvállomány portalanítását, valamint a bőr- és pergamenkötésű dokumentumok pasztával történő bekenését. (A speciális kenőanyagot az OSZK-tól kaptuk.) Az állványzat vegyszeres átmosá-

sát, az igen sok lehullott betű- és díszítőelem visszarakását és az aranyozás felfrissítését a Dobó István Vármúzeum két munkatársa, Siller Bernátné és Deák Endre vállalta.

Egy pályázat révén a Tudományszervezési- és Informatikai Intézettől csaknem 300 ezer forintot kaptunk a feldolgozásra. Ez a nagyszerűen időzített támogatás tette lehetővé, hogy a korábban említett kiskönyvtár rekatalogizálása, és a törzsállomány feldolgozása - beleértve a felhalmozódott új beszerzéseket és a korábban felsorolt hagyatékokat - csaknem befejeződött és igen szépen előrehaladtunk a helytörténeti állomány feltárásában is. E hatalmas munka elsősorban Fodor Józsefné, Surányi Imre és Juhász Tibor munkatársaim hozzáértését és ügyszeretét dicséri. Valentiny Géza pápai prelátus, a bécsi Europäischer Hilfsfonds vezetője hozzásegített bennünket egy 80 Mb-os komputerrendszerhez, ami lehetőséget biztosít könyvtári állományunk naprakész feldolgozásához és a modern kötetkatalógus előállításához.

Lehetőségünk nyílt - kétszáz év után először - a könyvtárterem barokk terébe tervezett bútorzat megrendelésére és kivitelezésére. (A tervező Földes Zsuzsa belsőépítész Bp-ről, a kivitelező pedig Balogh Béla egerbocsi asztalosmester.) Ezzel egyidejűleg a helyiség megvilágítását is modernizáltuk. (A tervrajz Barczai László egri mérnök, a szerelés Ifj. Rabóczki Sándor munkája.) Eltökélt szándékunk, hogy az Egri Főegyházmegyei Könyvtárat mind külső megjelenésében, mind belső feldolgozottság tekintetében európai szintre emeljük.

Csaknem kétszáz ezer forint értékben végeztünk el könyvkötési munkákat. Lényegesen megnöttek könyvvásárlási lehetőségeink is. 1988-ban több mint 60 ezer forintot fordíthattunk új könyvekre.

Nyomatott katalógusunk és a könyvtár jó munkája révén könyvtárunk - hogy úgy mondjam - felkapott lett, s a tengeren túlról, vagy távol-keletről éppen úgy megkeresik, mint hazánk bármely tájáról. Diákok, kutatók, tudósok és egyszerű emberek érdeklődéssel lépnek be az áhítatot árasztó terembe, s aki avatott kézzel nyúl kincseink után, valóban az írott tudomány templomában érezheti magát.

Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár nehézségei ellenére is minden időben messzemenő készséggel és nyitottsággal állt az érdeklődők szolgálatába. A kutatók újra és újra meggyőződhetnek bibliotékánk páratlan gazdagságáról. Az évek során egyre szélesebb körben vált ismertté az intézmény neve, s ez nem csupán a készséges kiszolgálásnak, de a gyűjtemény kínálta választéknak is köszönhető. Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár állománya - eltekintve az Eszterházy-féle gyűjteménytől - 1959-ig hagyatékokból növekedett. Amikor ugyanis világossá vált, hogy Egerből nem lesz egyetemi város, leállt a rendszeres könyvvásárlás és befejeződött a természettudományos kiadványok módszeres gyűjtése. A könyvállomány profilja a későbbiek során a bölcsészet irányába orientálódott, s ez teljességgel érthető, mert elsősorban egyházi személyek hagyatékával bővült a könyvtár példányszáma. Ma is ezt az orientációt tartjuk szem előtt könyveink beszerzése terén. Gyűjtjük tehát a teológia, filozófia, történettudomány, néprajztudomány, nyelvészet, művészet stb. irodalmához tartozó kézi- és szakkönyveket, nem feledkezve meg a segédtudományokról sem. Az elmúlt két évszázad alatt - ha sokszor bizonytalannak is tűnt a jövő - az írott tudományok olyan változatos bősége halmozódott fel könyvtárunkban, amelyre a legmagasabb fórumon is joggal felfigyeltek. A Művelődési Minisztériumtól 1982. március 7-én az Egri Főegyházmegyei Könyvtár III. oszt. tudományos könyvtári besorolást nyert.

Ízelítő könyvtárunk kincseiből

Habent sua fata libelli - tartja a régi mondás. Valóban igaz: minden könyvnek megvan a - nem egyszer rendkívül érdekes, olykor kibogozhatatlan - sorsa. Ma már nehéz lenne könyvtárunk darabjainak útját kikutatni, fényt deríteni arra, honnan, milyen vargabetű leírásával találták meg végleges helyüket bibliotékánkban. Természetesen itt is léteznek kiadványok, amelyek sorsa ismerős, de a legtöbbről alig tudunk valamit.

Az alábbi néhány dokumentum valóban csak ízelítőt nyújthat nevezetességeinkből. Kódexeinkből, kéziratainkból, ősnymtatványainkból és a nyomtatott állományból csupán ötletszerűen ragadtunk ki néhányat illusztrálás céljából.

DANTE-kódex. (Hártya és papír. 1417-ből.) Giovanni da Serravalle fermói püspök 1416-ban fordította latinra az Isteni színjátékot. A gótírásos művet a fordító Zsigmond császárnak és királynak ajánlotta. A kódexet 1417-ben ajándékozta Castilione bíboros Zsigmondnak a konstanzi zsinaton. A kódex a kommentárok miatt igazán értékes. Ez a fordítás megtalálható még a Vatikáni és a British Múzeumban, de mindkettőből hiányzik a Zsigmondnak szóló ajánlás.

HORAE BEATAE MARIAE VIRGINIS - közismert néven Egri óráskönyv. (Hártya.) Gyűjteményünk legértékesebb unikumát Pyrker érsek hozta Velencéből és az ő hagyatékából került könyvtárunkba 1848. március 14-én. A 15. század végén készített, a franciaországi Toursból származó imakönyv mindössze 56 hártylevelet tartalmaz. A óráskönyvet 10, egész oldalt betöltő (110×72 mm), és 6 kisebb miniatúra, valamint 24 kalendárium-kép illusztrálja. 1976-ban hasonmás kiadása is megjelent magyar, német és angol nyelvű kísérőkötetettel.

MIKES Kelemen: Törökországi levelei. A szerző bizonyítottan eredeti kézírata. Az egybekötött 207 fiktív levél, a magyar széppróza első remeke könyvtárunk egyik nagyon féltett büszkesége. 1986-ban az OSZK-ban restaurálták.

Mikes Törökországi leveleit Rákóczi Ferencnek egy Horváth István nevű szolgája őrizte, és tőle került a bécsi Magyar Irodalmi Társaság egyik tagjához, Görög Demeterhez. Görög Demeter pedig tovább adományozta a leveleket Kulcsár Istvánnak, s ő adta ki 1794-ben elsőnek a P. E. grófnőhöz címzett Mikes-féle leveleket. Kulcsár örököseitől Toldy Ferenc vásárolta meg 1858-ban. Toldyt sok szál fűzte Egerhez, és szívesen kereste meg az érseki székvárost. Egyrészt azért, mert Izabella nevű lánya itt volt az angolkisasszonyoknál apáca, majd főnöknő, másrészt a tudós-barát Bartakovics Béla érsek is szívesen látta az irodalomtörténészt. Bartakovics érsek 1867-ben „szerezte” meg az eladósodott Toldy Ferentől a bujdosó székely leveleit, a főpap pedig könyvtárunkra hagyta. Mikes Kelemen 1717. október 10-én kezdte el leveleinek írását, s 1758. december 20-án kelezte az utolsót.

MISKOLCI László-féle MISSALE. (Pergamen.) 1394-ből származik. A missale (más néven: misekönyv) a kánon előtti kép festőjéről, Miskolci Lászlóról kapta nevét. Ez az első magyar eredetű festmény, amelynek alkotóját ismeri a művészettörténet. Varjú Elemér szerint Miskolci nem képzett festő, civil ember volt.

A MOZART-levél. W. A. Mozart 1787. augusztus 2-án írta nővéréhez. A 18 soros levelet Bécsből címezte édesapjuk elhunytá alkalmából. Ezt az egyetlen, Magyarországon létező Mozart-levelet Pyrker érsek vásárolta Velencében, és ő hagyta könyvtárunkra.

A SZATMÁRI BÉKE szövegének magyar fordítása 1718-ból. Nagyszombatban fordította Pulay János gróf Czobor Teréziának.

VERANCHICH Antal praefationaléja. Veranchich egri püspök korában Pozsonyból rendelte meg 1583-ban. A könyvnyomtatást már 123 éve feltalálták - de ez a munka még kéziratos. Csak alapos vizsgálódás után tudjuk megállapítani, hogy nem nyomtatvány, hanem kézi munka. Igazi mestermű.

Válogatás nyomtatványaink közül

BAYER, J.: Uranometria. Vilmae, 1661. Csillagképeket ábrázoló rendkívül értékes kiadvány. Különösen a Nyilas csillagkép megrajzolása feltűnő, mert alakja erősen hasonlít a mai rakétákra.

BESSONI, J.: Theatrum Instrumentorum et machinarum ... Lyon, 1582. A neves polihisztor latin nyelvű leírásokat közöl híres és nagyon ritka művében a különféle technikai szerkezetekről, megoldásokról. Így pl.: földgyalu, futószalag, cölöpverő, tűzoltás, hajózás, öntözés stb. igen precíz kidolgozásával találkozhatunk.

BRUIN seu BRAUN, Georg: Civitates Orbis Terrarum. 1-3. Vol. (Köln, 1572-1618.) Rendkívül szép és látványos városképeket, várostörténeteket és városleírásokat tartalmazó munka. Ebből tudjuk pl., hogy milyen volt Buda a török megszállás előtti időkben.

COWPER, G.: Anatomia Corporum Humanorum. Leiden, 1739. Az emberi test anatómiájával foglalkozó könyv 114 egész oldalas metszetet tartalmaz az emberi testről.

KNORR, Wolfgang: Deliciae naturae selectae... Nürnberg, 1754. Lepkéket, csigákat, mélytengeri állatokat, ásványokat, szárazföldi emlősöket ábrázoló színes metszetek, tudományos leírások.

SACROBOSCO, J. 15. század első feléből származó kéziratos csillagászati szakkönyve. J. Regiomontanus, Mátyás király csillagászának tulajdonát képezte, aki helyenként széljegyzetekkel látta el. (Egyes vélemények vitatják a szóban forgó bejegyzések regiomontanuszi eredetét.) Ez a kötet valójában híres középkori csillagászok - köztük arab és görög tudósok mellett Johannes Sacrobosco - írásait tartalmazza. A művet szép rajzolatú ábrák teszik látványossá.

Praktika Aritmetika. Lőcse 1701. Első magyar SZÁMVETŐ KÖNYV. Unikum. Szorzótáblákat tartalmaz 1-1000-ig. Függőleges oszlopban találjuk a szorzót, a fejlécben a szorzandót, kettőjük koordinátájában az eredményt.

VESALIUS, A.: De Humani Corporis fabrica cum delineat. Amszterdam, 1642. Az emberi test felépítéséről szóló kiadvány. A műfaj irodalmát tekintve ebben a korban sokan a legértékesebb munkának tartják. Az anatómiai metszetek művészi kivitelűek.

Már Toldy Ferenc szóvátette NÉMET nyelvű KÉZIRATÁLLOMÁNYUNK gazdagságát. Igen értékes német nyelvemlék az Erleuer Spiele elnevezésű kódex a 15. század közepéről. Külön érdekessége a munkának a teológiai értekezések után található, vallásos témájú minisztériumjátékok gyűjteménye. A másik közismert, az ugyancsak a 15. század közepére datálható német nyelvemlék: Ulrich von Pottenstein nevéhez fűződő Cyrillus Fabeln c. munka. A hangulatos tusrajzokkal illusztrált kódex német állatmeséket tartalmaz.

Béldi István-Toldy Ferenc-Bartakovics érsek után az Egri Főegyházmegyei Könyvtár lett utolsó állomáshelye a 15. század második feléből származó BÉLDI-KÓDEXnek. A csaknem zsebkönyv méretű munka tartalmazza a Káldi-féle Bécsi Krónika rövidített változatát, de találhatunk benne recepteket, meteorológiai feljegyzéseket is stb.

Beszélhetnénk még hosszan pl. a Pompéry-kódexről, a két Schedel-krónikáról, az első kiadásokról, a Koberger-Bibliáról, Blaeu-térképekről, az Ad usum Delphini kiadásokról, Avicenna- és Manget műveiről stb. Ezek azonban egy teljesebb igényű feldolgozásban kerülhetnének sorra.

Könyvtárosok

Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár vezetőinek és beosztottjaiknak névsorát az egyházmegyei schematizmusok és a vonatkozó levéltári dokumentumok alapján állítottuk össze. Igaz, 1786 után - ebben az évben adták ki az első egri schematizmust - napjainkig csaknem hetven évben nem jelent meg ilyen kiadvány, de a bennünket érdeklő nevek és évszámok nagy részét sikerült megállapítani. Az alábbi névsorból azok a kisegítő személyek hiányoznak, akik alkalmilag vettek részt a könyvtár munkájában, s forrásaink eltekintenek nevük megemlítésétől.

Az egyes nevek mellett meghagytuk a beosztást jelölő latin kifejezést, de a könyvtáros, ill. segédkönyvtáros megfelelőjét magyarra fordítottuk. Talán nem hiábavaló, ha a korabeli elnevezéseket megmagyarázzuk. A könyvtár élén általában a PREFEKTUS állt, aki mindig kano-nok volt. A szó jelen esetben felügyelőt jelent. Az ő beosztottjai voltak: VICEPREFEKTUS (helyettes felügyelő), a könyvtáros, aki irányította a könyvtár benső életét, sokszor egyedül végezve a munkát, az AKTUÁRIUS (a mi esetünkben segédkönyvtárosi tisztségnek felelt meg), és az ÍRNOK (vagy: kisegítő könyvtáros, segédmunkaerő).

Az alábbi névjegyzéket először időrendi, majd abc-sorrendben összeállítva közöljük. Ha valamelyik évben személyi változás történt, mindig a teljes személyzetet említjük meg. 1983. szeptemberében az idegenvezetést elválasztottuk a könyvtári munkától. A csak idegen-vezetéssel foglalkozó munkatársak a névsorban találhatóak.

1776(?)-1804	BÜKY József
1805	BÜKY József prefektus, BALOGHI József viceprefektus.
1808	JENISCH József prefektus, BALOGHI József viceprefektus.
1807-1809	BALOGHI József viceprefektus.
1810	MÉSZÁROS György prefektus.
1811	MÉSZÁROS György prefektus, IMREY Pál viceprefektus, DINKAY Pál aktuárius, BÍRÓ György írnok.
1812	MÉSZÁROS György prefektus, IMREY Pál viceprefektus, SZABÓ György aktuárius, BÍRÓ György írnok.
1813	MÉSZÁROS György prefektus, IMREY Pál viceprefektus, IMRE János aktuárius.
1814	MÉSZÁROS György prefektus, IMRE János aktuárius, PULAY Wolfgang Pál aktuárius.
1815	SZEPESY Ignác prefektus.
1816-1818	SZEPESY Ignác prefektus, DINKAY Pál aktuárius.
1819-1820	SZEPESY Ignác prefektus, BECSKEY Ferenc viceprefektus.
1821-1837	DURCSÁK János prefektus, SZEMECSKEY József könyvtáros, DINKAY Pál segédkönyvtáros.
1838-1850(?)	ROSKOVÁNYI Ágoston prefektus, SZEMECSKEY József könyvtáros, DINKAY Pál segédkönyvtáros, KOLONICS József segédmunkaerő.
1850-1852(?)	ROSKOVÁNYI Ágoston prefektus, SZEMECSKEY József könyvtáros, DINKAY Pál segédkönyvtáros.
1852-1854(?)	DANIELIK János prefektus, ALBERT Ferenc könyvtáros, ÁDÁM József

	segédmunkaerő
1855	DANIELIK János prefektus, ALBERT Ferenc könyvtáros.
1856-1861	NÉMETH Mihály prefektus, ALBERT Ferenc könyvtáros.
1862-1868	PERGER János prefektus, ALBERT Ferenc könyvtáros.
1869	IPOLYI Arnold prefektus, ALBERT Ferenc könyvtáros.
1870-1871	ALBERT Ferenc könyvtáros.
1872	DANIELIK János prefektus, ALBERT Ferenc könyvtáros.
1873-1878	DANIELIK János prefektus, STEPHANOVSKY Sándor könyvtáros.
1879-1888	DANIELIK János prefektus, STEPHANOVSKY Sándor könyvtáros, MICHALEK Manó segédkönyvtáros.
1889-1891	SZMRECSÁNYI Pál prefektus, MICHALEK Manó könyvtáros.
1892-1896	STEPHANOVSKY Sándor prefektus, MICHALEK Manó könyvtáros, HAUSNER Károly segédkönyvtáros.
1897-1899	STEPHANOVSKY Sándor prefektus, MICHALEK Manó könyvtáros, KEREKES Arvéd segédkönyvtáros.
1900	STEPHANOVSKY Sándor prefektus, MICHALEK Manó könyvtáros.
1901-1907	STEPHANOVSKY Sándor prefektus, MICHALEK Manó könyvtáros, HUTTKAY Lipót segédkönyvtáros.
1908-1913	MICHALEK Manó könyvtáros, HUTTKAY Lipót segédkönyvtáros.
1914-1915(?)	MICHALEK Manó könyvtáros, LESKÓ József segédkönyvtáros.
1916-1921	RIDÁRCSIK Imre prefektus, LESKÓ József könyvtáros.
1922-1924	AMBRUS István prefektus, LESKÓ József könyvtáros, URBANOVICS Imre segédmunkaerő.
1925-1928(?)	AMBRUS István prefektus, LESKÓ József könyvtáros.
1929-1935	VENCZEL Ede prefektus, LESKÓ József könyvtáros.
1936-1952	FICZEL Antal könyvtáros.
1953-1956	IVÁNYI Sándor könyvtárvezető.
1956-1959	IVÁNYI Sándor könyvtárvezető, RITTER Márton könyvtárvezető- helyettes.
1960-1964	IVÁNYI Sándor főkönyvtáros, RITTER Márton könyvtáros, BACSKAY Ottó segédmunkaerő.
1965	IVÁNYI Sándor főkönyvtáros, RITTER Márton könyvtáros, KISHONTHY István segédkönyvtáros, BACSKAY István segédmunkaerő.
1966-1971	IVÁNYI Sándor főkönyvtáros, KISHONTHY István segédkönyvtáros, BACSKAY István segédmunkaerő.
1972-1978	IVÁNYI Sándor főkönyvtáros, GÁSPÁR László segédkönyvtáros, BACSKAY István segédmunkaerő.
1978-1982	IVÁNYI Sándor főkönyvtáros, ANTALÓCZI Lajos segédkönyvtáros, BACSKAY István segédmunkaerő.
1983	IVÁNYI Sándor főkönyvtáros, ANTALÓCZI Lajos segédkönyvtáros.
1983.8-1984.2.	ANTALÓCZI Lajos főkönyvtáros.

- 1984.2-1985.9 ANTALÓCZI Lajos főkönyvtáros, JUHÁSZ Tibor könyvtáros.
- 1985.9-1987.9 ANTALÓCZI Lajos főkönyvtáros, JUHÁSZ Tibor könyvtáros, ÓVÁRI Irén kisegítő könyvtáros.
- 1987.9-1988.1 ANTALÓCZI Lajos főkönyvtáros, JUHÁSZ Tibor könyvtáros, ÓVÁRI Irén kisegítő könyvtáros, CZAKÓ Jolán adminisztrátor.
- 1988.1-1988.5 ANTALÓCZI Lajos főkönyvtáros, JUHÁSZ Tibor könyvtáros, CZAKÓ Jolán adminisztrátor, ÓVÁRI Irén kisegítő könyvtáros, FODOR Józsefné idegenvezető, kisegítő könyvtáros.
- 1988.5-1988.8 ANTALÓCZI Lajos főkönyvtáros, JUHÁSZ Tibor könyvtáros, FODOR Józsefné idegenvezető, kisegítő könyvtáros, CZAKÓ Jolán adminisztrátor, ÓVÁRI Irén kisegítő könyvtáros, SURÁNYI Imre könyvtáros.
- 1988.8- ANTALÓCZI Lajos főkönyvtáros, JUHÁSZ Tibor könyvtáros, SURÁNYI Imre könyvtáros, FODOR Józsefné idegenvezető, kisegítő könyvtáros, CZAKÓ Jolán adminisztrátor.

ÁDÁM József 1854(?) segédmunkaerő.

ALBERT Ferenc 1853-1872 könyvtáros.

AMBRUS István 1922-1928 prefektus.

ANTALÓCZI Lajos 1978-1983 segédkönyvtáros; 1983. 8- főkönyvtáros.

BACSKAY István 1965-1982 segédmunkaerő.

BACSKAY Ottó 1960-1964 segédmunkaerő.

BALOGHI József 1805-1809 viceprefektus.

BECSKEY Ferenc 1819-1820(?) viceprefektus.

BÍRÓ György 1811-1812 írnok.

BÜKY József 1776(?) -1804 könyvtáros; 1805 prefektus.

CZAKÓ Jolán 1987. 9- adminisztrátor.

DANIELIK János 1853-1855, 1872-1888 prefektus.

DINKAY Pál 1811, 1816-1818 aktuárius; 1821-1852 segédkönyvtáros.

DURCSÁK János 1821-1837 prefektus.

FICZEL Antal 1936-1952 könyvtáros.

FODOR Józsefné 1988.1- idegenvezető, kisegítő könyvtáros.

GÁSPÁR László 1972-1978 segédkönyvtáros.

HAUSNER Károly 1892-1896 segédkönyvtáros.

HUTTKAY Lipót 1901-1913 segédkönyvtáros.

IMRE János 1813-1814 aktuárius.

IMREY Pál 1811-1813 viceprefektus.

IPOLYI Arnold 1869 prefektus.

IVÁNYI Sándor 1953-1983 főkönyvtáros.

JENISCH József 1806 prefektus.

JUHÁSZ Tibor 1984. 2- könyvtáros.

KERÉKES Arvéd 1897-1899 segédkönyvtáros.

KISHONTHY István 1963-1964 kiséítő könyvtáros; 1965-1971 könyvtáros.
KNER Gyuláné, 1984 segédmunkaerő.
KOLONICS József 1850(?) segédmunkaerő.
KOVÁCS Kálmán, 1983-1984 segédmunkaerő.
LESKÓ József 1914-1915 segédkönyvtáros; 1916-1935 könyvtáros.
MÉSZÁROS György 1810-1814 prefektus.
MICHALEK Manó 1879-1888 segédkönyvtáros; 1889-1915 könyvtáros.
NÉMETH Mihály 1856-1861 prefektus.
ÓVÁRI Irén 1985. 9-1988. 8. kiséítő könyvtáros.
PERGER János 1862-1868 prefektus.
PETRASEVICS Nicefor, 1982- idegenvezető.
PULAY Wolfgang Pál 1814 aktuárius.
RIDÁRCSIK Imre 1916-1921 prefektus.
RITTER Márton 1956-1959 megbízott vezetőhelyettes; 1960-1965 könyvtáros.
ROSKOVÁNYI Ágoston 1838-1852(?) prefektus.
STEPHANOVSKY Sándor 1873-1888 könyvtáros; 1892-1907 prefektus.
SURÁNYI Imre 1988. 5- könyvtáros.
SZABÓ György 1812 aktuárius.
SZABÓ Józsefné 1987 idegenvezető.
SZEMECSKEY József 1821-1852(?) könyvtáros.
SZEPESSY Ignác 1815-1820 prefektus.
SZMRECSÁNYI Pál 1889-1891 prefektus.
URBANOVICS Imre 1924 segédmunkaerő.
VENCZEL Ede 1929-1935 prefektus.

-&-